

Reader Spelende Mens.

onder redactie van Hessel Dokkum en Bart Stuart.

Deze reader is speciaal samengesteld als gids ter begeleiding en inhoudelijke ondersteuning van de expertmeeting/ workshop 'De Spelende mens' gehouden op 23 september 2010, op de voormalige scheepswerf "de NDSM" te Amsterdam.

De meeting heeft tot doel verschillende mensen bij elkaar te brengen rondom thema's die in deze reader aan bod komen. Vanuit deze verschillende invalshoeken, achtergronden en visies vinden we een gemene deler. Wie is een spelende mens en wat heeft hij/ zij nodig.

'De spelende Mens' hoopt bij te dragen aan het denken vanuit de inhoud. Met een open blik willen we kijken naar de huidige situatie waarin wij wonen en werken in de stad Amsterdam.

Welke kant gaan we op, wat is een gewenste richting en hoe kunnen we daar samen voor zorgen?

Deze Reader bestaat uit een aantal verschillende artikelen. Er zijn kritieken in opgenomen over regelzucht en vercommercialisering. Maar ook worden er ideeën geformuleerd over het scheppen van speelruimte voor burgers, soms specifiek in de stad Amsterdam

Wij hopen op een inspirerende bijeenkomst!!

het team Spelende Mens:

Hessel Dokkum (de Vrije Ruimte)

Bart Stuart (NDSM)

Maik ter Veer (Robodock)

Lonneke van der Velden (Schijnheilig)

INHOUDSOPGAVE

1. **Onze Homo Ludens**
Hessel Dokkum, september 2010
2. **Over de relatie tussen subcultuur en Woonwerkpannen in Amsterdam. Vrijplaats of Broedplaats?**
Kunstenaarswijzer nr.35, Josien Pieterse, voorjaar 2002
3. **Speelruimte in Amsterdam,**
redactie spelende mens, Juni 2010
4. **De harde competitie der steden**
De Groen Amsterdammer, Ries van der Wouden, 21 februari 2007
5. **Voorbeelden van duurzame panden in zelfbeheer voor de spelende mens**
Rutger Post, juli 2006
6. **De stad wordt aangeharkt, maar het onkruid kruipt**
De groene Amsterdammer, Rene Boomkens, 18 november 2009
7. **Maakbare stad**
Binnenlands bestuur, Carien Overdijk, 23 oktober 2009
8. **De spelende mens heeft geen plek meer binnen het broedplaatsbeleid**
redactie spelende mens, September 2010
9. **Ontwerpers: Kraakverbod slecht voor design**
De Volkskrant, Rob Gollin, 28 oktober 2009
10. **Het gras van de buurman is groener, maar of die kleur bij het eigen huis past is de vraag**
Hessel Dokkum, 3 januari 2008
11. **Incidenten worden niet voorkomen door steeds nieuwe regels. Ze gebeuren gewoon. Wen er maar aan.**
NRC Handelsblad, Margot Trappenburg
12. **In 2025 is de burger zelf weer verantwoordelijk. Geef ruimte aan de ondernemersgeest.**
NRC Handelsblad, James Kennedy, 7 mei 2010
13. **Amsterdam is ingedut, de stad wordt te braaf**
Het Parool, Joep Peters, 24 juli 2010
14. **Shared space is ook: burgers vertrouwen**
Eric Betten
15. **Betreden op eigen Risico**
Erik Rietveld, Ronald Rietveld, Tamira Combrink, Rik Winsemius en Femke Kaulingfreks
Geschreven 2009

Onze Homo Ludens

Hessel Dokkum, 2010

In zijn studie Homo Ludens uit 1938, naar het spel element in de cultuur, benadrukt de historicus Johan Huizinga wat een serieuze aangelegenheid spelen is. *'We hebben hier van doen met een absoluut primaire categorie van het leven', schrijft hij. 'U kunt, zo U wilt, bijna alle abstracties ontkennen: gerechtigheid, schoonheid, waarheid, goedheid, geest, God. U kunt ernst ontkennen, maar spel niet. Het zuivere spelen is één van de voornaamste fundamenteën van de beschaving.'*

Dit houdt in dat spelen niet alleen weggelegd is voor kinderen, maar dat iedere volwassene zou moeten doorspelen. Mensen zijn nooit te oud om te leren, en leren gaat het beste als in het leren een spelvorm geweven zit.

Veel mensen zien spel alleen als iets wat men doet om tot ontspanning te komen. Ze beperken hun spelmogelijkheden tot een sportveld of vakantie. De rest van hun tijd staat in het denken van geld verdienen en consumeren. Anderen spelen helemaal niet meer, ze laten spel tot zich komen via de televisie.

Er zijn echter mensen die spelmogelijkheden toepassen in de normale gang van hun leven, vaak gedurende een periode van hun leven, ze hebben het spelen tot een way of life gemaakt. Ze laten hun leven niet leiden door de behoefte aan geld verdienen. Ze durven te experimenteren en verandering aan te gaan qua wonen en werken. Ze willen creëren en laten dat niet beïnvloeden door het commerciële denken.

Ontwikkeling door spel

Er zijn een paar kernbegrippen waartoe spel leidt: Spel zorgt voor ontwikkeling van de geest, dynamisch en inventief denken wordt gestimuleerd. Men leert spelenderwijs allerlei vaardigheden die daarvoor niet bevroed waren. Spel heeft keuzes maken en risiconemen in zich. Men leert oplossend te denken. Men gaat uitdagingen aan, terwijl men niet weet of de uitdaging tot een goed einde gebracht worden. Spel is ontspanning en lol hebben. Spel geeft de mogelijkheid om te ontdekken dat experimenteren en grenzen verleggen essentieel is in het leven. Door spel ontwikkeld een persoon zich.

Door spel te zien als een way of live blijkt het leven een grote ontdekkingstocht te zijn, ik blijf leren en de horizon wordt steeds wijder

Ikzelf woon sinds 1980 in vrijplaatsen. Was ik vroeger iemand die erg timide was en die zijn mond niet durfde te roeren, maar doordat binnen vrijplaatsen er altijd een strijd is tussen het persoonlijke en het collectieve werd ik gedwongen me te uiten en voor mezelf op te komen. Het verlegen jongetje bestaat niet meer.

Ik ben opgegroeid met de slogan dat onze familie niet handig was. Doordat de panden waarin ik woonde zelf collectief onderhouden moesten worden heb ik door anderen geleerd hoe ik moest bouwen. Het is zover gekomen dat ik daarna bouw-begeleider ben geweest bij verschillende projecten. Maar ondertussen kan ik ook mijn auto onderhouden, een fiets maken, en voor een kapotte wasmachine draai ik mijn hand niet meer om. Ik kan nu stukken schrijven, ik heb geleerd te onderhandelen en niet op te zien tegen bobo's, ik weet tegenwoordig een hoop over financiën. En dat allemaal dankzij het wonen in vrijplaatsen

In 2000 toen de Kalenderpanden ontruimd dreigden te worden is er een door meer dan 500 oud-krakers ondertekende advertentie in Het Parool geplaatst. We hadden gevraagd of deze mensen ook wilden vermelden wat ze op dat moment deden. Het bleek dat 60% van de ondertekenaars als zelfstandige werkten en dat ze vaak een creatief beroep hadden. Dit wegzettend tegen de brief van topdesigners (zie elders in deze reader) tegen het kraakverbod kan de conclusie niet anders zijn dat wonen en werken in vrijplaatsen een meerwaarde heeft gehad in de levens van deze mensen

Samenspelen

Een spelende mens bepaalt met zijn medespelers de regels van het spel, is zelf verantwoordelijk voor het naleven van de regels, kan als dat nodig is samen met de anderen de regels veranderen. Door samenspelen stimuleren mensen elkaar om boven het eigen kunnen uit te stijgen, leert men samenwerken, elkaar vertrouwen, rekening houden met elkaars onkunde. Door spel ontstaat er een synergie tussen mensen die op andere vlakken doorgezet kan worden.

In vrijplaatsen ben je wel gedwongen met andere mensen dingen af te spreken wil je een pand leefbaar houden. Zonder collectief denken gebeurt er niets en stort alles in. De panden moesten onderhouden worden en dat deed je gezamenlijk. Voor de leefbaarheid moest er ook een pandbeleid gemaakt worden. Afstemmen is noodzakelijk, er samen uitkomen ook. Ik heb gemerkt dat door collectiviteit er meer dingen gestalte konden krijgen dan dat je kan bereiken als je er in je eentje voorstaat. De kracht van het collectief is zoveel groter, hierdoor kunnen in de vrijplaatsen dingen als debatten, festivals, restaurants, bars, buurtactiviteiten, etc. vorm krijgen

Door me in dienst te stellen van het collectief heb ik in ieder geval veel geleerd en ben ik gestimuleerd om zelf creatief te zijn, en ook kunst te maken.

Men gaat er vaak vanuit dat kunst maken sowieso spel is. Helaas is dat echter heel vaak een spel van alléén spelen. Het samenspelen is voor veel kunstenaars erg moeilijk. Ze hebben vaak niet het spelen, maar het kunst maken als levensdoel. Ze kunnen daardoor heel erg gericht zijn op hun eigen ik en het collectieve naast zich neerleggen. Hierdoor zijn vrijplaatsen voor veel kunstenaars niet geschikt om onderdeel van te zijn. Omdat collectiviteit noodzakelijk is in een duurzame vrijplaats is het aannames beleid essentieel. Niet iedereen is geschikt om mee samen te spelen.

Het leven binnen een vrijplaats is één grote ontmoeting. Gedeelde verantwoordelijkheid en de gedeelde afhankelijkheid zorgen ervoor dat mensen elkaar tegenkomen, verbintenissen aangaan, waardoor er ook synergie op andere vlakken vaak plaatsvindt.

Binnen een groep spelende mensen ontstaat groepsdynamica. Een groep gaat door verschillende fases (oriënteringsfase, machtsfase en als laatste de affectiefase). Uiteindelijk heeft de groep haar eigen taakstructuur, haar eigen invloedsverdeling en haar eigen relatiepatroon ontwikkeld. De groep is, mits alle fases goed doorlopen zijn tot volle rijping gekomen. Het doorlopen van deze fases heeft tijd nodig, in vrijplaatsen duurt dat ongeveer 3 jaar. Voorwaarde is dat de groep vrij stabiel blijft en er geen hele grote wisselingen plaatsvinden (een enkele nieuweling past zich aan aan de sfeer van een groep).

Spelregels (wanneer houdt het op spel te zijn)

Belangrijk onderdeel van het spelen is dat de deelnemers zelf de regels bepalen en die onderling gemaakte afspraken in de gaten houden.

Zo gauw een overheid of verhuurder de verantwoordelijkheid overneemt mag en wordt er heel veel minder gespeeld in panden. Er zijn ongeveer 150 via de HAT-regeling gelegaliseerde vroegere vrijplaatsen waar niets meer van gehoord wordt. Alle verantwoordelijkheid is van hen weggenomen door de verhuurder. Het is zelfs zover dat woningbouwcorporaties de coöptatie naar zich toe zijn gaan trekken, en bij het vertrek van iemand vinden gigantische huurverhogingen plaats. Het spelen op het gebied van wonen gaat hierdoor ten onder aan het geldelijk gewin van de verhuurder. De bedrijfsruimtes in deze panden zijn grotendeels al bij de legalisatie van de gebruikers afgenomen en dat wat er over is krijgt de laatste jaren honderden procenten huurverhoging. In de panden waar men zelf verantwoordelijk is blijft het bruisen (zie het stuk over de 8 erfpachtpanden elders in deze reader). Men spreekt elkaar regelmatig om de spelregels aan te passen of weer te benadrukken.

Als er te veel regels van buitenaf worden opgelegd wordt spel erg moeilijk om te spelen, de eigen invulling en inventiviteit worden daardoor erg beperkt. Bij te veel opgelegde regels wordt het spel teniet gedaan.

Vals spelen

Er zijn plekken waar vals spelen tot onderdeel van het spel zijn verheven. Vals spelen leidt tot uitsluiting van andere spelers, leidt tot persoonlijk gewin ten koste van anderen. Vals spelen leidt tot wantrouwen en tot niet-samenspelen. De politiek en het commerciële denken zijn de plekken waar vals spelen tot hoogste goed is verheven.

Binnen vrijplaatsen zal men ten alle tijden alert moeten zijn op vals spelen. Iedereen heeft soms de neiging om vals te spelen, omdat het persoonlijke in het eigen denken soms boven het collectieve uitstijgt, maar het is essentieel dat zaken transparant op tafel komen, en niet dat er dubbele agenda's zijn om iets te bereiken wat uiteindelijk op de langere termijn tegen het collectief werkt.

Spelen en geld

Spel en geld staan elkaar in de weg. Door geld aan spel te willen verdienen ontstaan er tegengestelde belangen. Geld heeft zijn eigen regels en staat vaak tegenover de regels die de spelende mens zelf afsprekt. Niet voor niets wordt in het Plan van Aanpak, Geen cultuur zonder subcultuur, van bureau Broedplaatsen aangegeven dat de gebruikers niet-commerciële motieven hebben. Dit Plan van Aanpak is gebaseerd op hoe de vrijplaatsen functioneren.

Speelveld

De spelende mens heeft ruimte nodig. Spelers komen en gaan, maar het is wel noodzakelijk dat er een duurzame plek is waar het speelveld zich bevindt. Vanwege de duurzaamheid van de plek ontstaat er een ontmoeting tussen mensen die spelen, mensen die willen gaan spelen en mensen die het spel willen zien. Juist gedeeltes in een pand wat gemeenschappelijk gebruikt kan worden zonder daar extra huur voor te betalen is essentieel. Men heeft plek om naar buiten te treden, om gezamenlijke projecten te doen. Mensen zonder werkplek kunnen daar aan de gang met

eenmalige activiteiten. Het zal duidelijk zijn dat de grootte en de randvoorwaarden van een speelveld zeer belangrijk zijn voor wat er mee kan gebeuren. De vorm van het speelveld bepaalt hoe er gespeeld kan worden. Een vrijplaats met eigen terrein zal zich anders ontwikkelen dan als het een kantoorgebouw in de stad betreft.

Meerwaarde van het spelen

Het moge duidelijk zijn dat door te kunnen spelen er een persoonlijke groei van het individu plaatsvindt.

Vaak zijn spelende mensen binnen vrijplaatsen naar buiten toe gericht. In veel panden is een enorme maatschappelijke verantwoordelijkheidsgevoel. In de vrijplaatsen zijn dan ook sociale initiatieven gehuisvest, er worden dingen voor de buurt georganiseerd.

Creatieven pakken uit en organiseren culturele avonden en thematische festivals. Plekken als de NDSM, ADM, Ruigoord, OT301, Vrankrijk en vroeger de Kalenderpanden genieten een groot internationaal aanzien. Plekken zoals de 8 erfpachtpanden, Plantagedoklaan en Pakhuis Wilhelmina hebben een stedelijk en buurtbekendheid. Cultureel gezien zie je de spelende mens uit de vrijplaatsen opduiken op de Parade, Oerol en allerlei andere festivals. De Parade had zonder hun thuishaven in de vrijplaats "het Domijn" in Weesp niet meer bestaan.

Door een onderzoek van Cultuurfilosoof Trevor Davies over de maatschappelijke meerwaarde is het broedplaatsbeleid begonnen als reactie op het verdwijnen van de grote speelplekken als de Graansilo en Vrieshuis America.

Een onderzoek van de econoom Charles Landry heeft de economische meerwaarde van het NDSM-terrein aangetoond. Ook als de econoom Richard Florida goed begrepen wordt zijn dit soort plekken in de stad noodzakelijk.

Wat is er nodig om te kunnen blijven spelen

duurzame fysieke speelruimte van minimaal 2500 m²

minder controle en regelgeving

eigen verantwoordelijkheid

meer vertrouwen in mensen vanuit bestuur en maatschappij

minder protocollen en minder naleven van bestaande protocollen

saamhorigheidsgevoel

maatschappijkritische houding

plezier

niet gericht op geld verdienen, maar gericht op persoonlijke en maatschappelijke meerwaarde

Hessel Dokkum, 2010

Vrijplaats of broedplaats? De Engelse auteur George McKay

beschrijft hoe in de jaren negentig in Groot-Brittannië de ‘Do it Yourself-cultuur’ opkwam. DiY-ers kiezen zelf hun woon- en werkruimte in leegstaande panden die ze daarna zelf vorm geven. Deze beslissing gaat in tegen de maatschappelijke verwachtingen. Dat is een politieke keuze. ‘Vrijplaats’ is een term die door de bewoners zelf wordt gebruikt voor deze panden. Binnen een vrijplaats is er ruimte voor de eigen subcultuur en voor creatieve en kunstzinnige experimenten. Bovendien wordt hier geëxperimenteerd met alternatieve woon(werk)vormen.

Veel vrijplaatsen moesten de laatste jaren de binnenstad van Amsterdam verlaten. Er lagen andere plannen voor deze plekken. Om dit proces een halt toe te roepen stelde de gemeente Amsterdam in 1998 onder maatschappelijke druk een ‘broedplaatsbeleid’ in onder het motto ‘Geen cultuur zonder subcultuur’. Het beleid richt zich op het creëren van nieuwe atelierruimte en woonwerkplekken. De gemeente stelt zich hiermee tot doel kunstenaars en culturele ondernemers een onderkomen te bieden. In het onderstaande artikel vraag ik me af of het gemeentelijk broedplaatsbeleid in staat is de subcultuur binnen de stad te houden.

2002 Begon goed. Op 17 januari werd Kinetisch Noord op het NDSM-terrein officieel geopend. Een prachtige ruwe plek met een industrieel karakter, gelegen ten noorden van het Amsterdamse IJ. Het terrein werd verworven als broedplaats. Het is een samenwerkingverband tussen het stadsdeel Noord, projectgroep broedplaats van de gemeente Amsterdam en de projectorganisatie NDSM, die de huurders representeert. In de komende jaren moet daar 22.500 vierkante meter broedplaats voor kunstenaars en cultureel ondernemers ontwikkeld worden.

De opening ‘Expeditie II’ was een indrukwekkende presentatie. Het was al donker toen de bezoekers voet aan wal zetten. Tonnen met vuur, van onderaf belichte kranen, links loodsen, oude trams en aan de rechterkant water.

Zo werden we naar de enorme ‘Docklandshal’ en vervolgens naar de nog grotere NDSM-loods geleid. Binnen presenteerden zich de kunstenaarsinitiatieven, die al onderdak hadden gevonden in Kinetisch Noord. Het nieuwe skatepark dat sinds het verdwijnen van Vrieshuis Amerika¹ dakloos was gebleven, werd eveneens geopend.

De ‘woonwerkcultuur’, een combinatie van wonen en werken in zelfgekozen en zelf vormgegeven ruimtes, ontwikkelde zich tijdens de hoogtijdagen van de kraakbeweging in de jaren tachtig. Er werden vrijplaatsen gecreëerd waar

ruimte was voor wonen, werken en vrije tijdbesteding. In die periode kwam een uitgebreide alternatieve jongeren-subcultuur tot bloei die een voedingsbodem bleek voor kunstenaarschap. Politiek, vrije tijdbesteding, kunstenaarschap en klein ondernemerschap raken binnen een uitgebreide subcultuur nauw vervlochten met elkaar.

Ongeveer halverwege de jaren negentig ontstond er een reeks nieuwe vrijplaatsen, die zich vooral concentreerde aan de IJ-oeveren. Zogenaamde ‘no go-areas’ transformeerden tot bloeiende en interessante culturele plaatsen waar stadsbewoners goedkoop veganistisch konden eten, dansen op nieuwe en alternatieve muziekstijlen, naar films, theatervoorstellingen en exposities konden kijken van beginnende of niet-commerciële kunstenaars. Totdat de gemeente laat weten andere plannen met het gebied te hebben. De negatieve reacties van de Amsterdamse samenleving op de ontroofing van de panden, dwongen de gemeente na te denken over alternatieven voor de gekraakte panden.

De volgende twee vragen zal ik hieronder beantwoorden: **Hoe zou je de subcultuur in en rondom de vrijplaatsen kunnen omschrijven? Voldoen de doelstellingen van de gemeente om de subcultuur te behouden?**

Om deze vragen te beantwoorden, plaats ik de Amsterdamse vrijplaatsen in een bredere context.

In de jaren '90 ontstond in Groot-Brittannië een subcultuur die wordt omschreven als de Do it Yourself (DiY)-cultuur. Deze ontwikkeling in Groot-Brittannië loopt parallel met de periode waarin de IJ-oeveren in Amsterdam zich ontwikkelden tot een concentratie van vrijplaatsen. De Britse auteur George McKay laat in zijn studie naar de Do it Yourself-cultuur zien hoe jongeren praktische invulling geven aan hun ideeën. De DiY-ers weten vorm te geven aan een levensstijl die utopisch en *tegencultureel* is. Waarbinnen de nadruk ligt op de ontwikkeling van een uitgebreide subcultuur, die verbonden is aan politieke ideeën en vrije tijdbesteding. De plekken waar vrijplaatsen gerealiseerd wer-

¹ Zie Jellichje Reijnders, ‘Het Vrieshuis Amerika als katalysator. Voor culturele vernieuwing bestaat geen format’, in: *Kunstenaarswijzer* 27 (voorjaar 2000).

Informatie over broedplaatsen

Kinetisch Noord: www.ndsm.nl

Het Gilde van Woonwerkpanden: www.woonwerkpanden.nl

Projectgroep Broedplaats gemeente Amsterdam

t 020-6214111/4182

foto Luuk Kramer

den, waren kraakpanden die gebruikers naar eigen inzicht konden inrichten. Juist door tegenculturele keuzes te maken, door woonruimtes zelf te kiezen en vorm te geven op ongewone en vaak ongewilde plaatsen, werd eveneens politiek bedreven. Deze levensstijl sprak veel kunstenaars aan. Het bood gelegenheid voor creatieve en kunstzinnige initiatieven en kruisbestuiving tussen verschillende kunstzinnige disciplines.

Hoe zou je de subcultuur in en rondom de vrijplaatsen kunnen omschrijven?

Deze tegencultuur definieert zich bij voorkeur met het zelf verwerven en zelf vormgeven van eigen zones en ruimten. Tegenculturele groepen worden gekenmerkt door kleinschaligheid en de wens om dingen in het hier en nu te veranderen. *Tijd* speelt een belangrijke rol binnen de DiY-cultuur. Het anarchistische idee dat er iets moet veranderen en wel nu, opgeteld bij een vaak tijdelijk verblijf op een plek, geeft iedereen het gevoel dat alles meteen moet gebeuren. Er is vaak geen ruimte voor een lange termijn strategie, omdat er geen lange termijn is.

De nadruk binnen de DiY ligt ook op de *eigen gemeenschap, lokale omgeving, zelfontplooiing en vrijheid van het individu*. Daarbij spelen een aantal factoren een rol.

- De leuze 'het persoonlijke is politiek' uit de vrouwenbeweging, geeft invulling aan het idee dat wat op grote schaal

veranderd moet worden, inhoud moet krijgen in het dagelijks leven.

- Vanuit krakersperspectief bestaat er cynisme over de buitenwereld (speculanten en grootkapitaal, politie en gemeentelijke bureaucratie) die buiten de deur gehouden moet worden.
- Globalisering van de samenleving. Bedrijven blijven groeien en komen steeds verder van gewone mensen af te staan. De overheid draagt veel verantwoordelijkheden over naar organisaties op supranationaal niveau en zodoende vervreemden mensen van de politiek.
- DiYers wijzen globalisering niet af, maar pleiten voor een globalisering van onderop. Zij staan een basisdemocratisch model voor. Met huisvergaderingen en buurtvergaderingen. Al deze factoren zorgen ervoor dat DiYers zich richten op 'het kleine'. Buurtorganisaties, klein ondernemerschap, samenlevingsvormen en individuele vrijheden op lokaal niveau. Wat beslist niet betekent dat er geen contact is met gelijkgezinden in andere steden en landen. Niet onbelangrijk is hun keuze voor een eigen onafhankelijke media: informatievoorziening op kleine schaal via radiopiraten en internationaal via internet. Verder kenmerkt de DiY-cultuur zich door de manier waarop er met *politieke actie* wordt omgegaan. Zij dragen niet zozeer een eenduidige ideologie uit maar eerder een verzameling aan maatschappelijke ideeën. Samengesteld uit eco-

logische, veganistische, anarchistische, feministische en utopische ideeën, die iedereen naar eigen verhouding laat gelden. Uitingsvormen van politieke actie zijn: straattheater en muziekpodia bij demonstraties, fietsdemonstraties op auto-wegen tegen het verlies van vrije ruimte, kampementen tegen de Betuwelijn of de feesten om gebieden als Ruigoord te behouden en straatparades om drugs te legaliseren. Die manier van actievoeren kun je ten dele terugvinden bij de Provo's en Kabouters uit de jaren zestig. Maar de DiY werd eveneens beïnvloed door de punk- en kraakscene en de directe acties van organisaties als Greenpeace en Friends of the Earth (de laatste vooral in Groot-Brittannië) in de jaren tachtig.

Voldoen de doelstellingen van de gemeente om de subcultuur te behouden?

De doelstelling van de Projectgroep Broedplaats wordt in de nota (*Geen Cultuur zonder Subcultuur*, 2000) als volgt geformuleerd: 'Zorgdragen voor het realiseren van kleinschalige infrastructuur voor (overwegend) niet commerciële, culturele ondernemers – waaronder met name (semi-) professionele kunstenaars – en het scheppen van voorwaarden voor een duurzame instandhouding van dergelijke infrastructuur in de stad'. Het lijkt erop dat de gemeente zich binnen de formulering van het broedplaatsbeleid vooral richt op beginnende kunstenaars en cultureel ondernemers. Dit wordt bevestigd door de formulering van de doelgroepen voor de gecreëerde ruimtes:

- individuele beeldende en uitvoerende (semi-)professionele kunstenaars, gericht op het produceren van kunst;
- groepen van overwegend culturele ondernemers (waaronder kunstenaars, ambachtelijke bedrijfjes, dienstverleners en technici), gericht op het samen leven en werken om tot synergie en kruisbestuiving te kunnen komen, deel uitmakend van een subcultuur, met een eigen economie, niet direct gericht op commercieel succes (*Geen cultuur zonder Subcultuur. Plan van aanpak Broedplaats*; p. 3).

Het broedplaatsbeleid zou een heel interessant beleid voor beginnende kunstenaars en startende cultureel ondernemers kunnen worden. De scherpe definiëring van de doelgroep laat mijns inziens echter geen ruimte voor de voortzetting van de subcultuur.

Uit het onderzoek van McKay naar de DiY-cultuur in Groot-Brittannië blijkt hoe belangrijk het is, dat de vrijplaatsen zelfgekozen en door mensen zelf ingericht worden. Zelf openbare ruimte toeëigenen en vormgeven is namelijk een politiek statement, dat een onderdeel vormt van de (liberaal) anarchistische politiek, waarop veel mensen binnen de DiY-cultuur zich beroepen.

De analyse van de DiY-cultuur door McKay laat zien dat de dragers van de subcultuur niet alleen kunstenaars en culturele ondernemers zijn. Vaak ontstaat er binnen vrijplaatsen een politiek klimaat waar kunstenaars en creatieve en kunstzinnige initiatieven vorm aan geven en wel bij varen. Dit

foto Luuk Kramer

klimaat wordt in veel gevallen gedragen door maatschappelijk geëngageerde en *politiek* actieve mensen.

Het beleid van de gemeente stelt zich tot doel de subcultuur die binnen vrijplaatsen tot stand kwam, in stand te houden. Ondertussen definieert ze de criteria voor de doelgroep te eng, door het beleid hoofdzakelijk op kunstenaars en culturele ondernemers af te stemmen. De gemeente komt een deel van de subcultuur tegemoet, maar neemt tegelijkertijd de subcultuur als geheel de wind uit de zeilen door haar te depolitiseren.

De gemeente lijkt in staat om nieuwe woonwerkpanden te realiseren, maar dit zijn geen 'vrijplaatsen', zoals die binnen de subcultuur zelf werden vormgegeven. De gemeente drijft daardoor, ondanks haar actieve beleid, de subcultuur de stad uit.

Een resultaat van het broedplaatsbeleid: Kinetisch Noord

Het broedplaatsbeleid valt onder de bestuurlijke verantwoordelijkheid van Duco Stadig en werd ondergebracht bij de Stedelijke Woningdienst Amsterdam (swD). Het Project Managementbureau (PMB) moet zorgen voor de uitwerking en coördinatie van het project Broedplaats. Voor de formulering van een broedplaatsbeleid worden twee groepen samengesteld: een projectgroep en een klankbordgroep. De projectgroep bestaat uit stadsdelen, woningbouwcorporaties, marktpartijen, groepen kunstenaars en gemeentelijke diensten – swD, Grondbedrijf, dWA, Dienst Ruimtelijke Ordening, Stichting Woon- en Werkruimten voor Kunstenaars. De klankbordgroep representeert de inbreng uit het veld en is samengesteld uit onder andere: FNV-Kiem, Het Gilde van Woonwerkpanden en de Kunstraad.

Literatuur

Duivenvoorden, Erik *Een voet tussen de deur. Geschiedenis van de kraakbeweging 1964-1999*, Amsterdam 2000.

Kallenberg, Freek. 'Desire is speaking. Utopian rhizomes', in: Saskia Poldervaart (c.s.) *Contemporary Utopian Struggles. Communities between modernism and postmodernism*, Amsterdam 2001.

McKay, George. 'DiY Culture: notes towards an intro' in: *DiY Culture. Party and Protest in Nineties Britain*, Londen/NY 1998.

–'Elsewhere/Elsewhen' in: Poldervaart (c.s.) *Contemporary Utopian Struggles. Communities between modernism and postmodernism*, Amsterdam 2001.

Geen cultuur zonder subcultuur. Plan van aanpak Broedplaats, Project Managementbureau Amsterdam 21 juni 2000

De rol van de Woonwerkpannen is dubbelzinnig. Binnen de klankbordgroep formuleert Het Gilde van Woonwerkpannen kritiek op het broedplaatsbeleid. Over het ideaal zijn ze duidelijk: 'Broedplaatsen ontstaan bij de gratie dat er geen regels zijn'. Het betalen van huur en het aannemen van subsidies zorgen voor bemoeienis van de overheid. Vrijplaatsen laten zich niet reguleren en organiseren. Toch proberen zij binnen de klankbordgroep richting te geven aan het broedplaatsbeleid van de gemeente. Leden uit datzelfde Gilde van Werkpannen reageerden in 1999 op een prijsvraag van stadsdeel Amsterdam-Noord. Het ging om een van de schaarse plekken in Amsterdam waar nog geen bestemmingsplan voor klaarlag, het voormalige NDSM-terrein. Alhoewel er kritiek bestond op de locatie (buiten het centrum) en op het idee van een geplande en gesubsidieerde vrijplaats, dienden zij toch een voorstel in. Er was weinig keus, omdat er in de binnenstad nauwelijks andere mogelijkheden over zijn om dit soort panden voor langere tijd te kraken. Hun plan voor een 'multidisciplinaire cultuurwerf' op het NDSM-terrein won en resulteerde in Kinetisch Noord. Voor velen blijft het gesubsidieerde initiatief 'second best'. Aan de andere kant kan het broedplaatsbeleid wellicht als verdienste van de DiY-ers in de vrijplaatsen worden beschouwd. Erik Duivenvoorden beschreef de geschiedenis van de kraakbeweging in zijn boek *Een voet tussen de deur*. Naar zijn idee behoort het broedplaatsbeleid samen met het begin jaren tachtig ingezette aankoopbeleid tot de belangrijkste concrete resultaten die de acties van de kraakbeweging hebben opgeleverd.

Josien Pieterse

Studente Politicologie en Vrouwenstudies aan de Universiteit van Amsterdam. Mede-organisator van De Schijnbeweging, maandelijks cultureel podium in de voormalige vrijplaats 'De Kalenderpannen' aan het Entrepôtdok te Amsterdam.

Het Dossier

Atelier- en woonwerkpannen

Rotterdam

Stichting Kaus Australis

De programmering en de organisatie van de vier gastateliers met verblijfsmogelijkheden is in handen van de bestuursleden van de Stichting Kaus Australis, deze is opgericht in 1985. Het huidige ateliercomplex is sinds 1997 in eigendom van de Stichting, het complex omvat atelier- en presentatieruimten met een totaal vloeroppervlak van 1360 m² en rondom een groot eigen terrein.

In samenwerking met het Centrum Beeldende Kunst Rotterdam ontwikkelde Kaus Australis een internationaal gastatelier- en presentatieprogramma.

Vergelijkbare organisaties in Barcelona, Lille, Marseille, Keulen, Berlijn en Londen participeren in dit programma. De gastateliers zijn voor de duur van circa drie maanden beschikbaar.

Voor meer informatie over doel en werkwijze van de Stichting en een aanvraag voor een van de drie gastverblijven of voorstellen voor tentoonstellingen en presentaties:

e kausaustralis@planet.nl
<http://home.planet.nl/~kausaustralis>

Amsterdam

Woonwerk- en cultuurpannen in Amsterdam

www.woonwerkpannen.nl
De Stad als Casco, manifest van Podium Werken aan het IJ. Downloaden van de site van woonwerkpannen.
Laat 1000 Vrijplaatsen Bloeien. Onderzoek naar vrijplaatsen in Amsterdam.

Uitgave van de Vrije Ruimte, t 020-612 61 72; Prijs: € 10,- stort op rek. nr. 576 50 86 t.n.v. De Vrije Ruimte, Amsterdam.

De Gilde Gazet 5 (20.02.2002) p/a Neverita-weg 15 1033 WB Amsterdam

Den Haag

HBS wordt woonwerkpan

Sebastiaan Velthuis van Architectuurwerkplaats De Ruimte begeleidt op dit moment de verbouwing van het HBS gebouw (1907) aan de Waldeck Pyrmontkade in Den Haag. Het wordt een woonwerkpan voor jonge gezinnen, kleine bedrijven, kunstenaars en een kindermuseum. Met veel aandacht voor de ecologie. Over het bouwproces dat intensief wordt gedocumenteerd, zal op termijn een publicatie verschijnen.

Landelijk overzicht

Wilder wonen en Verder Bouwen, 1999. Uitgave van Architectuurwerkplaats De Ruimte, Zuidwal 52 a 2512 XT Den Haag t 070-364 13 45 se3as@hetnet.nl. Prijs € 5,67 (f 12,50). Te bestellen bij De Ruimte. *Wilder wonen en Verder Bouwen* is een landelijke documentatie van in gebruik zijnde – casco – gebouwen en hele straten die in eigen beheer zijn ontwikkeld. Een afstudeerproject van drie Delftse architecten. Met veel beeld.

Overheid

Het Ministerie van VROM werkt aan het project 'Creatieve steden', een onderzoek naar de condities waaronder creativiteit ontstaat; met vragen als welke fysieke omgeving bevordert creativiteit, hoe zijn die in te passen in het stedenbeleid? Forum Creatieve Steden: www.minvrom.nl

Waarom is speelruimte zo belangrijk voor Amsterdam:

redactie spelende mens, 2010

De kraakwereld die alle voorwaarden voor speelruimte in zich had heeft op cultureel gebied een enorme weerslag gehad in Amsterdam (door de eigen verantwoordelijkheid en zelforganisatie, door het herbergen van mensen die geld verdienen ondergeschikt vinden aan een inhoudsvol leven). Er is echter geen plek meer waar deze items en way of life vormgegeven kan worden. Dat is een aderlating van Amsterdam, er zullen nieuwe wegen gevonden moeten worden waar de eigen verantwoordelijkheid van mensen, groei door zelf doen, de creatieve outcome van deze eigen verantwoordelijkheid, het vormgeven van een eigen wereld, creativiteit niet laten bepalen door economische belangen, wel een plek kunnen hebben.

Amsterdam is die speelruimte kwijtgeraakt, het gaat niet meer om maatschappelijk gewin, maar om economisch gewin. Enkele voorbeelden:

1. Panden met internationale faam zoals de Graansilo, Pakhuis Afrika, Vrieshuis Amerika en de Kalenderpanden moesten verdwijnen vanwege geldelijk gewin door grondwaardering, en gentrification.
2. Door het kraakverbod is de mogelijkheid enorm afgenomen dat er nieuwe soortgelijke plekken gaan ontstaan. De bestaande plekken zijn door een waarschijnlijk uitstervingsbeleid ten dode opgeschreven.
3. Dit is het laatste Robodockfestival, door ruimte gebrek en regelgeving is het onmogelijk om zo'n soort festival te organiseren.
4. Een nieuwe plek als de Tolhuistuin wordt door extreme regelgeving het onmogelijk gemaakt om te kunnen exploiteren.
5. Plekken als de NDSM gaan ten onder aan hun eigen succes en worden opgeslorpt door partijen die geld willen verdienen aan creativiteit (gentrification). Doordat het NDSM-terrein zijn functie heeft volbracht (aantrekken van creatieve industrie in Amsterdam Noord) is nu het buitenterrein vergeven aan Mediawarf die alleen maar geld wil verdienen. Het buitenterrein wordt aangeharkt, er mag niet meer gespeeld worden. Binnen in de loods heeft het stadsdeel zijn handhavingsambtenaren losgelaten waardoor de sfeer in de loods zo clean wordt dat de charme verdwijnt en daarnaast mogen er essentiële werkzaamheden door gebruikers niet meer plaatsvinden.
6. De mogelijkheden, uitstraling en leefbaarheid van Ruigoord wordt te niet gedaan door de komst van bedrijven als de Vopak die de omgeving gebruiken als opslag van olieproducten.
7. In het kader van het individuele atelierbeleid doet het broedplaatsbeleid het goed, echter in bij de broedplaatspanden is de doelgroep de laatste jaren veranderd. In plaats van dat de culturele gebruiker verantwoordelijk is voor zijn leef/werkomgeving wordt tegenwoordig de projectontwikkelaars gefaciliteerd waarbij deze vaak door een tussenhuurder de verantwoordelijkheid naar zich toetrokken heeft, en bepaalt wat er gebeurt (top down verantwoordelijkheid in plaats van down verantwoordelijkheid. Doordat de broedplaatsshuren gestegen zijn en er exorbitante servicekosten gerekend worden, gebruiken voornamelijk schone handen-kunstenaars, doordat ze kleine ruimtes huren, dat gedeelte van de panden die onder de noemer broedplaatsshuren vallen. Vuile handen-kunstenaars kunnen veelal de huur niet betalen. Er wordt meer gekeken naar financiële

kapitalisatie dan naar maatschappelijke kapitalisatie.

Het broedplaatsbeleid wat het gemeentelijk antwoord was, is uit de handen gehaald van de doelgroepen en wordt bepaald door de onroerendgoedsector, waar allerlei tussenpersonen als Beehive, Fanu en Urban Resort top/down bepaalt wat er gebeurt in plekken. Omdat elke vierkante meter geld moet opleveren is de vrije ruimte weg in dit soort panden.

8. Doordat de overheid alle verantwoordelijkheid naar zich toetrekt, en dat vertaalt in een soort zero-tolerance regelgeving, zijn veel initiatieven onmogelijk gemaakt. De eigenverantwoordelijkheid van mensen mag niet meer bestaan. Plekken worden onnodig duur door regelgeving die gebaseerd is op angst en afschuiven van verantwoordelijkheid.

9. Door het misbegrijpen van de theorie van Richard Florida slaat Amsterdam met zijn I Amsterdam en Topstad de plank totaal mis. Over het algemeen hebben politici en uitvoerende ambtenaren de theorie niet zelf gelezen, maar of alleen een uittreksel gelezen of alleen kennis genomen van het idee. De grootste pijler van de economische leer van Richard Florida is het sociale aspect dat een creatieve stad moet zorgen voor een tolerante sfeer en moet zorgen voor zijn bohemians (de spelende mens). Als daarvoor gezorgd is blijven de expats in de stad en komen bedrijven zich daarom vestigen in de stad, wat voor erg veel geld op macroniveau zorgt.

10. Het doorslaan van diezelfde theorie van Richard Florida wat gaat over het macro-effect voor een stad, in een micro-effect voor individuen: iedereen moet zijn eigen broek ophouden, een eigen interne economie wordt teniet gedaan, men moet financieel voldoen aan onbetaalbare regelgeving en regelzucht. Er wordt niet gekeken naar het maatschappelijk gewin (wat de maatschappij soms geld moet kosten), maar alleen gekeken naar financiële haalbaarheid van het bestaan.

11. Het spelen in woonvormen wordt onmogelijk gemaakt doordat woningbouwcorporaties de huren bij individueel verlaten van een woongroep omhoog drijven, daarnaast proberen die corporaties de essentiële eigen coöptatie door woongroepen naar zich toe te trekken.

12. In een stad zijn plekken zonder grondwaarde nodig: parken, pleinen, speeltuinen voor de kinderen, etc. Door de grondwaardering worden andere noodzakelijke plekken in Amsterdam onmogelijk gemaakt.

13. Aanhanking van de stad leidt tot uitsluiting van de bohemians

14. Mensen zonder geld, maar met veel creatieve ideeën hebben geen plek meer.

15. Mensen die niet kunnen leven in een stad maar wel hun eigen plek willen vormgeven worden al jarenlang opgejaagd (Dantzigerbocht, Gevlerweg, boten bij Artis, etc.)

De harde competitie der steden

DE CREATIEVE STAD (2)

Niet klassenstrijd maar stedenstrijd bepaalt de moderne stadspolitiek. De recente hype van de 'creatieve stad' moet in dat licht worden gezien.

RIES VAN DER WOUDEN

In 2003 maakte de Amerikaanse hoogleraar Richard Florida een internationale promotietour voor zijn boek *The Rise of the Creative Class*. Op 25 en 26 september deed hij Nederland aan. Hij sprak in de Amsterdamse Westergasfabriek, een uitgekende locatie voor dit onderwerp. Richard Florida had de uitstraling van een filmster en hij sprak met flair. Zijn boodschap was dat het creatieve milieu van kunstenaars, technici, mediabedrijven, reclamebureaus en vormgevers de economische motor van de stad in de 21ste eeuw wordt. Stadsbestuurders van linkse en rechtse snit waren enthousiast. De eersten omdat ze denken dat creatieve milieus maakbaar zijn. De tweeden omdat ze geloven dat creativiteit en liberalisering samengaan.

De hype van de 'creatieve stad' is geboren. Elke stad wilde creatieve stad worden: van Amsterdam tot Doetinchem. Dat de term 'creatieve stad' al een aantal jaren eerder was gelanceerd door de Engelsman Charles Landry is vergeten. Ook in de stadspolitiek is het de verpakking die telt.

Maar de hype van de creatieve stad staat niet alleen, ze is de laatste in een rij. De stadspolitiek is onmiskenbaar veranderd. Twintig jaar geleden was de toon zeer somber. De stedelijke malaise strekte zich ongeveer over de hele westerse wereld uit. De economie zakte in, de middenklasse verdween naar suburbia en de steden bleven achter met slechte woningen, een torenhoge werkloosheid, laag opgeleide immigranten en dreigende etnische conflicten. Angst domineerde de stadspolitiek: angst voor 'Amerikaanse toestanden', voor getto's, voor de stad als armoedeval.

Ergens in de jaren negentig vond een omslag plaats. Sindsdien zijn het niet meer de metaforen van 'achterstand' en 'probleemgebied' die de stadspolitiek beheersen, maar die van de 'global city' (Saskia Sassen), de 'stedelijke clusters' en 'brainports' (Michael Porter) en nu dus de creatieve stad.

Vanwaar die omslag? Is de situatie van de stad veranderd? Of is er sprake van een opzichtige poging om met de woorden ook de dingen te veranderen? Over welke stedelijke werkelijkheid gaan de oude en nieuwe metaforen eigenlijk?

In *De Groene Amsterdammer* van vorige week gaven Gideon Boie en Matthias Pauwels een simpel antwoord op deze vragen. Ze poneerden de stelling dat Rotterdam de metafoor van de creatieve stad bewust inzet om te verhullen dat er een nieuwe klassenstrijd plaatsvindt, waarbij de 'bevoorrechte klasse' de stad in bezit neemt ten koste van de arbeidende klasse. Ze sloten hun onthulling af met een citaat van hun gids, de marxistische geograaf David Harvey: 'Als iets ruikt naar klassenstrijd en zich ook zo gedraagt, kun je het ook beter maar zo noemen.'

Die stelling heeft de charme van de eenvoud. Maar ze verhindert inzicht in de structurele veranderingen die hebben plaatsgevonden in de positie van de stad en de stadspolitiek. Om drie redenen.

Ten eerste. Het lot van steden en daarmee van de stadspolitiek wordt goeddeels bepaald door de lange economische en demografische cycli. De oorsprong van de huidige stadspolitiek ligt in de jaren zestig van de twintigste eeuw, toen de grote suburbanisatiegolf begon. Stedelingen verhuisden naar de omgeving van de stad, naar de suburbane rijtjeswoning met de parkeerplaats voor de deur. De stad slonk en het ommeland groeide. De suburbanisatie was een revolutionaire groene.nl/.../de-harde-competitie-der-...

verandering waarvan het belang voor de stedelijke conditie nauwelijks kan worden overschat. Het verstedelijkingsproces keerde om. In voorgaande eeuwen leidde economische voorspoed tot de toestroom van bedrijven en bevolking naar de stad, tot stedelijke groei. Nu werd in een periode van welvaart juist de beweging de stad uit dominant.

Suburbanisatie werd in de halve eeuw daarna het grote onderliggende thema op de stedelijke agenda. Eerst overheerste de angst voor het 'vollopen' van het platteland. Eind jaren zeventig ontdekte men dat de suburbanisatie juist ook voor de steden zelf gevolgen had: de steden verarmden in hoog tempo. Dat kwam doordat rond die tijd ook de deïndustrialisatie van de stedelijke economie in volle hevigheid was begonnen. Toen ik in 1975 als beginnend student in Amsterdam-Noord ging wonen, waren daar nog de grote scheepswerven van de adm en de ndsm met duizenden werknemers. Tien jaar later waren ze vrijwel verdwenen, en met hen de banen. Datzelfde gebeurde in Rotterdam en andere steden. Vele grote haven- en industriegebieden bleven leeg achter.

De manier waarop de stedelijke malaise op de agenda van de stadspolitiek kwam, werd bepaald door het feit dat die stadspolitiek zelf in de naoorlogse periode sluipenderwijs onderdeel was geworden van de nationale verzorgingsstaat. Eeuwenlang was de stadspolitiek gevormd door de steden zelf, door de lokale politieke en economische elite, door de burgers. De opkomst van de verzorgingsstaat betekende politieke centralisatie. Met subsidiestromen werd de stadspolitiek vastgeklonken aan het nationale beleidsapparaat, met name in de volkshuisvesting. Daarom richtten stadsbesturen zich tot in de jaren negentig op de sociale woningbouw, alsof de stadsbevolking nog steeds voor driekwart uit arbeiders bestond. Ook de overige maatregelen pasten in het kader van de verzorgingsstaat. Er kwam sociaal wijkbeleid. De gesubsidieerde arbeid werd uitgevonden. Maar uitstroom van middengroepen uit de stad bleef zo in stand, en ook de economische regeneratie van de stad viel buiten het paradigma van de verzorgingsstaat.

Ten tweede. De huidige stadspolitiek wordt bepaald door een verhevigde stedenstrijd. Die strijd is het gevolg van een belangrijke wending in de jaren negentig. De economische positie van veel grote steden in de VS en Europa herstelde, vooral van de steden met een sterke positie in de zakelijke en financiële dienstverlening: in Nederland met name Amsterdam en Utrecht. Door de groei van de stedelijke economie werd de stad ook weer een aantrekkelijker woonplaats voor grotere groepen hoogopgeleiden, eerst aangeduid als yuppen en later opgenomen in de 'creatieve klasse'. In zijn onlangs verschenen boek *De nieuwe stad* analyseert de sociaal-geograaf Rob van Engelsdorp Gastelaars deze ontwikkeling.

Met het economische herstel van de steden veranderde echter ook het speelveld. Door de snelle globalisering kwamen steden in directe concurrentie met elkaar. Steden streden om de vestiging van hoofdkantoren van bedrijven, om de positie van zee- en luchthavens, om internationale instellingen, kennisinstituten en laboratoria. Het 'concurrerend vermogen' van de stad als vestigingsplaats werd plotseling van belang. In Europa werd dat proces nog eens versneld door het wegvallen van de economische binnengrenzen in 1992. In Nederland werd bovendien de navelstreng van de gesubsidieerde volkshuisvesting tussen de verzorgingsstaat en de stadspolitiek doorsneden. Steden konden niet meer rekenen op een automatische bouwstroom en moesten via de markt van koopwoningen gaan werven om midden- en hogere inkomens. Ze staan daarin niet alleen tegenover elkaar, maar ook tegenover suburbia. Want ondanks de hernieuwde belangstelling voor wonen in de stad gaat de suburbanisatie gewoon door.

De hypes van de brainports, de kennisclusters, de creatieve stad en ook het funshoppen, de topsport en de culturele festivals moeten in het licht van deze nieuwe stedenstrijd worden gezien. Het aantrekken van bedrijven, bewoners en bezoekers: daar gaat het om in de hedendaagse stadspolitiek. Stadsbesturen voelen de urgentie daartoe, omdat de globalisering doorgaat terwijl de optie van terugvallen op de verzorgingsstaat is afgesneden, en omdat veel steden strijden om een beperkt aantal alternatieven. Niet elke stad kan brainport of hoofdstad van de creatieve sector worden, zeker niet in Nederland met zijn hoge stedendichtheid.

Ten derde Rotterdam, het mikpunt van de kritiek van Boie en Pauwels. Rotterdam is onderdeel van deze verhevigde stedenstrijd, ook ten opzichte van andere steden in de Randstad. Die stedenstrijd is het reële speelveld, en niet de bestuurlijke retoriek over samenwerking, complementariteit en synergie in de Randstad of nog erger de Deltametropool. Die retoriek overleeft een empirische analyse namelijk niet, zoals enkele van mijn collega's vorig jaar lieten zien in *Vele steden maken nog geen Randstad*.

In deze strijd heeft Rotterdam niet de beste papieren. Ze ervaart het meest de gevolgen van de deïndustrialisatie. De haven is niet meer de grote banenmotor. De beroepsbevolking heeft een lager opleidingsniveau dan die van de andere grote steden. Amsterdam groeide door zakelijke dienstverlening, Schiphol en de creatieve sector. Rotterdam nauwelijks. Rotterdam mist de aantrekkelijke woonmilieus van de historische binnensteden of de zandgronden rondom Den Haag. Al een eeuw geleden bouwden Rotterdamse havenbaronnen villa's in de Haagse wijk Duttendel. De Rotterdamse woonmilieus waren voor de elite niet aantrekkelijk. Dat is nog steeds zo. Met oude industriesteden als Manchester, Turijn of Detroit zoekt Rotterdam wanhopig naar een koers in de nieuwe stedenstrijd.

De laatste jaren heeft Rotterdam een van de schaarse voordelen van de deïndustrialisatie ontdekt: de erfenis van de verlaten stedelijke ruimten, vooral rond de havens. Die worden nu ingezet en moeten elite en middengroepen verleiden om niet naar de suburbane gebieden of andere steden te verhuizen. In Rotterdam is het door Boie en Pauwels genoemde Lloydkwartier een van die oude haventerreinen waar een nieuw woongebied wordt ontwikkeld. Er komen bijna tweeduizend woningen, waarvan de helft koopwoningen in de vrije markt, dertig procent middeldure woningen (voor de middeninkomens) en twintig procent in de sociale sector. Daarnaast maakt men bedrijfsruimten voor de Rotterdamse 'niche' van de creatieve stad: de nieuwe media. Er wordt geen bestaande woonbuurt gesloopt. Daarom is de retoriek van Boie en Pauwels over het verdrijven van de arbeidende klasse uit de stad misplaatst. Het gaat hier om stedenstrijd, niet om klassenstrijd.

Met hun klassenstrijd zijn Boie en Pauwels net als hun leermeester David Harvey blijven haken in de stedelijke conditie van een kwart eeuw geleden. Dat blijkt ook uit hun typering van wijken als Spangen en Nieuw Crooswijk als 'sociale woonbuurten' en 'oude, hechte arbeiderswijken'. Dan moet je wel decennia geslapen hebben. Spangen was eind jaren negentig dé drugswijk van Nederland. De bevolking vroeg er om drastische maatregelen. In het marxisme van Boie en Pauwels heet dat 'een verwarde populistische reactie', hun equivalent van het aloude 'valse bewustzijn'. Een bewijs van onvermogen om greep te krijgen op de huidige stadspolitiek.

David Harvey liet dat zelf op een erg pijnlijke manier zien. Najaar 2000 gaf hij in Den Haag de Megacities-lezing. Toen hij een vraag kreeg over *The Rise of the Network Society* van Manuel Castells, voor velen de basis van de huidige stadstheorie, reageerde hij grimmig. Hij beschuldigde Castells ervan een 'overloper' te zijn die zijn ziel had verkocht aan het grote geld en de roem.

Om Harvey zelf te parafaseren: als iets ruikt naar broodnijd en zich ook zo gedraagt, kun je het ook beter maar zo noemen.

Vorige week publiceerden wij een artikel waarin werd betoogd dat de 'creatieve stad' door stadsbesturen wordt misbruikt om een klassenstrijd te voeren. Op uitnodiging van De Groene Amsterdammer schreef Ries van der Wouden bovenstaande reactie. Van der Wouden is politicoloog en sectordirecteur van het Ruimtelijk Planbureau

Voorbeelden van duurzame panden in zelfbeheer voor de spelende mens

Om een indruk te krijgen wat duurzame panden in zelfbeheer inhoudelijk betekenen is onderstaand stuk van Rutger Post belangrijk om te lezen.

De betreffende panden zijn Het Veem, De Frederik Hendrikschool, De Witte Mus, De Witte Reus, Singel 46, De Binnenpret, Van Ostadeschool en de Van Ostadefabriek met een totaal aan oppervlakte van 21.000m². Ze hebben zich verenigd binnen vereniging de Vrije Ruimte.

Deze panden hebben een tijdelijk erfpachtcontract en zien dit graag geconverteerd tot een "eeuwig" erfpachtcontract. Hoewel het nieuwe concept-erfpachtcontract door de OGA gemaakt en door de panden goedgekeurd is, ligt het hele proces nu al weer twee jaar stil omdat het ambtelijk geen prioriteit schijnt te hebben. De kans bestaat dat door deze ondoordachtzaamheid weer 8 panden voor de spelende mens verloren gaan.

8 Vrijplaatsen

Rutger Post

De panden waar het hier om gaat, werden gekraakt tussen 1976 en 1988 . Het betreft in alle gevallen gebouwen met een bedrijfs- of nutsbestemming die dikwijls vele jaren van leegstand en navenant verval hadden gekend. De meeste panden hebben een lange periode van verbouw doorgemaakt (grotendeels in zelfwerkzaamheid, meestal zonder subsidie) om het achterstallig onderhoud weg te werken, en de panden in te richten voor gebruik.

In de loop van de tijd hebben de panden zich op verschillende manieren ontwikkeld, naar-gelang de mogelijkheden van de ruimte en de inzet van de bewoners en gebruikers.

Het is desondanks opvallend hoezeer het huidige gebruik 20 tot 30 jaar later overeenkomt met de doelstellingen ten tijde van de kraak. Het afsluiten van een erfpachtcontract was daarin cruciaal. Juist deze panden hebben door de jaren heen laten zien dat erfpacht de ideale voedingsbodem kan zijn voor woonwerkpanden in collectief zelfbeheer.

In het overleg dat de panden in de afgelopen twee jaar hebben gevoerd over de mogelijke conversie van hun erfpachtcontracten bleek hoeveel ze gemeen hebben. De kenmerken voor een vrijplaats die de Vrije Ruimte noemt, worden in deze acht panden op eigen wijze in praktijk gebracht.

Het overleg tussen de panden maakte ook duidelijk dat er nog een wereld te winnen is in de uitwisseling van deze praktijken. Als we onze panden ook op de lange duur kunnen behouden, dan zal die uitwisseling zeker een nieuwe bron van expertise vormen op het gebied van zelfbeheer en sociaal-culturele vernieuwing.

vrije ruimte = betaalbare ruimte

Panden werden (en worden) gekraakt vanuit de behoefte aan betaalbare woon- en werk-ruimte. In onder meer het broedplaatsenbeleid wordt tot uitdrukking gebracht dat die behoefte niet alleen een individuele behoefte van bewoners en gebruikers is, maar ook een maatschappelijke noodzaak. Heden ten dage laat de nood aan betaalbare ruimte zich zeker zo sterk voelen als in de jaren '80. In een stad waar de markt allesoverheersend is, is hoe-genaamd geen ruimte voor ambachtelijke bedrijfjes, kunstenaars, of speelplekken voor muzikanten en theatermakers. Zeker niet als die experimenteel zijn, en zoeken naar (ver-) nieuwe(nde) praktijken.

De acht vrijplaatsen in kwestie geven aan dat een hypothetische huurverhoging van 300% in alle gevallen het einde zou betekenen, van het pand als vrijplaats, en van praktisch alle bedrijvigheid die erin is. Voor veel bedrijvigheid in de vrijplaatsen is betaalbaarheid niet alleen een bestaansvoor-waarde, maar ook een keuze voor een bepaalde doelgroep en/of een bepaalde manier van werken. Dat geldt natuurlijk in de eerste plaats voor de vrijwilligersprojecten in de panden, maar ook voor de vele ondernemers die naast het reguliere werk dikwijls om niet, of tegen een onkostenvergoeding werken voor een breed scala van projecten en 'goede doelen' die anders niet van de grond zouden komen.

Betaalbaarheid maakt ook ruimte voor een andere attitude tegenover het werk: reflectie, experimenteerlust, en afstand nemen van routine zijn alleen mogelijk als niet elk uur arbeid een minimum

aan inkomsten hoeft te garanderen.

Het belang van betaalbare ruimte strekt zich overigens verder uit dan de portemonnee en de gemoedsrust van de gebruikers: het is ook het belang van de consumenten die gebruik maken van de productiviteit en de dienstverlening van de bedrijvigheid in de vrijplaatsen. Jongeren komen niet alleen vanwege de vernieuwende praktijk naar de theaterfaciliteiten die de vrijplaatsen herbergen, maar ook omdat ze zich de entreprijzen van de gevestigde cultuurpaleizen niet meer kunnen veroorloven. Hetzelfde geldt in het algemeen voor de minder kapitaalkrachtige groepen die klant zijn van de vele ambachtelijke bedrijfjes in de vrijplaatsen, en voor de doelgroepen van de ondersteunings- en belangenbehartigingsorganisaties die er gevestigd zijn. In die zin is het belang van de factor betaalbaarheid voor de sociaal-culturele dynamiek van de stad bijna niet te overschatten.

cijfers

Om een indruk te krijgen van de omvang van wat zich zoal afspeelt in deze vrijplaatsen zijn cijfers wellicht onontbeerlijk:

De 8 panden beslaan een totaal vloeroppervlak van 21.200 m². Bijna 7.500 m² (BVO) daarvan is bewoond, 13.500 m² (BVO) is bedrijvigheid.

Er wordt door 95 mensen boven de 18 en 37 onder de 18 gewoond. Van deze bewoners heeft ruim 60% een creatief beroep.

Er zijn 103 bedrijven gevestigd, waarvan 69 te benoemen zijn als creatief ondernemerschap, 23 als puur ambachtelijke bedrijven en nog eens 11 als belangenbehartigingsorganisaties. Hierin zijn niet inbegrepen de 26 mensen die als zelfstandige een woon-werkruimte hebben. Dit betreft allemaal creatieve ondernemers.

Tenslotte zijn er bij elkaar 21 publieksruimtes te vinden, waaronder 3 theaters, 4 muziek-podia, verscheidene expositieruimtes, dans- en muziekstudio's, niet-zelfstandige horeca, en een sauna.

Van al deze bedrijvigheid is ca. 60% loonvormend, ca. 30% draait op ID-banen en/of vrijwilligers, de rest is een mix van deze twee.

Bezoekersaantallen zijn slecht in enkele gevallen bekend. Het Ostadetheater en Zaal 100 ontvangen jaarlijks zo'n 10.000 bezoekers, het Veemtheater ruim de helft. Het Veem schat dat het pand als geheel jaarlijks zo'n 25.000 bezoekers binnenhaalt.

functiemenging

Het nadeel van cijfers is dat ze verschillen maken die in de praktijk niet bestaan. In de vrijplaatsen zijn de mogelijkheden die de ruimte biedt en de instelling van de gebruikers de enige onderscheidende factoren.

In deze context is er geen verschil tussen een beeldend kunstenaar en andere ambachtelijke bedrijvigheid. Evenzo wordt er geen onderscheid gemaakt tussen een actiegroep, en bijvoorbeeld de redactie van een kunstenaarskrant. Evenmin bestaat er een principieel verschil tussen een politieke oriëntatie en een culturele. De één kan heel goed voortkomen uit de andere en vice-versa. Tussen wel en niet loonvormende bedrijvigheid bestaan vele tussenvormen. Productie en dienstverlening lopen door elkaar.

Om een voorbeeld te noemen: alle concert- en theaterzalen die in deze vrijplaatsen gevestigd zijn (Ostadetheater, Veemtheater, De Nieuwe Anita, OCCII, Zaal 100, Cantina Vocaal) bieden niet alleen een speelplek, maar zijn ook ontmoetingsplaatsen waar muzikanten en theatermakers met elkaar spelen en in discussie gaan, waar ze begeleid worden op artistiek en zakelijk vlak, en nieuwe dingen uitproberen. Datzelfde geldt ook voor veel ateliers en veel van de ambachtelijke bedrijven: er wordt niet alleen kunst gemaakt, of drukwerk, of hout bewerkt, er worden ook workshops georganiseerd, en openbare debatten over het vak, of samenwerkingsverbanden opgezet. Voor de in de panden gehuisveste aktie- en steungroepen is die oriëntatie op netwerken al helemaal vanzelfsprekend.

connecties

Het is een kenmerk van veel van de mensen die wonen en werken in de vrijplaatsen: het voortdurend op zoek gaan naar steeds weer nieuwe, en dikwijls verrassende connecties met anderen binnen en buiten het eigen werkveld. Wat begint bij de uitgebreide mogelijkheden tot wisselwerking en onderlinge dienstverlening binnen het eigen pand, vindt vaak ook zijn weg naar buiten. Erkenning van de meerwaarde van samenwerking is tenslotte een vereiste om goed te kunnen functioneren in een vrijplaats.

kwaliteit

Een ander nadeel van cijfers is dat ze weinig zeggen over kwaliteiten. Enthousiasme en betrokkenheid zijn hier sleutelbegrippen. Veel van de bedrijven gebruiken de ruimte die de

vrijplaatsen hen bieden om dingen te doen die ingegeven worden door liefde voor het vak i.p.v. door geldelijk gewin. De kwaliteit van het werk is belangrijker dan de opbrengst. Voor de podia is dat in eigenlijk alle gevallen een vernieuwende kwaliteit: Zaal 100 is dé plek waar avantgarde jazz-musici spelen en elkaar ontmoeten, OCCII en De Nieuwe Anita vervullen die rol voor delen van de popscene, en Cantina Vocaal voor de gezongen klassieke muziek. Het Ostadetheater programmeert en begeleidt nieuwe, jonge theatermakers, het Veemtheater is hét podium voor het nieuwe mime-theater.

onderlinge verbanden

De panden maken deel uit van een netwerk of subcultuur. Bewoners van de ene vrijplaats werken of treden op in de andere. Bedrijven werken samen met aanverwante bedrijven uit een van de andere panden. Mensen komen elkaar tegen bij concerten, openingen en demonstraties. De panden wisselen hun expertise op het gebied van zelfbeheer uit. Maar bewoners en gebruikers van de vrijplaatsen maken natuurlijk ook deel uit van netwerken in hun eigen vakgebied, van buurtnetwerken en samenwerkingsverbanden. En brengen die connecties weer mee terug in hun pand.

wonen-werken

Afgezien van het Veem noemen alle panden de combinatie van wonen en werken als identiteitsbepalende factor. Bewoners hebben een andere input in een vrijplaats dan mensen die er werken. Bewoners zorgen voor rust en continuïteit, bedrijvigheid voor levendigheid en openheid naar buiten toe. Bij elkaar zorgen ze ervoor dat de panden 24 uur per dag in gebruik zijn. Voor de bedrijven die er gevestigd zijn brengt dat bijvoorbeeld een belangrijke mate van veiligheid met zich mee. Bewoners kiezen over het algemeen zeer bewust voor deze vorm van wonen die meer van je vraagt dan op tijd de huur betalen. Het maakt dat ze zeer gemotiveerd zijn voor de opgaves die het zelfbeheer stelt. Ook de manier van wonen wordt in alle vrijplaatsen gekenmerkt door een hoge mate van interactie: mensen wonen in woongroepen en/of hebben anderszins veel meer met elkaar te maken dan in een gewone woonsituatie. In veel vrijplaatsen zijn bewoners met een eigen werkplek in het pand; in die gevallen verdwijnt het onderscheid, en draaien ze ook volop mee in de onderlinge wissel-werking tussen de bedrijven.

solidariteit

In alle vrijplaatsen is sociale bewogenheid een constante factor op alle niveaus. Het komt tot uitdrukking in hoe mensen hun werk opvatten, en in hun klantenkring. Het wordt manifest in onderlinge ondersteuning binnen de vrijplaatsen d.m.v. leningen, huurdifferentiatie, en praktische hulp. Veel bedrijven ondersteunen initiatieven die ze sympathiek of belangrijk vinden door gratis voor ze te werken of door giften. De meeste vrijplaatsen hebben ook als pand een solidariteitsfonds, of gebruiken hun reserves als zodanig. De aankoop van het Fort van Sjakoo is bijvoorbeeld grotendeels gerealiseerd dankzij deze fondsen.

vrijplaatsen als broedplaatsen

Vrijplaatsen hebben een grote betekenis voor startende en opgroeiende bedrijvigheid. De mogelijkheden om lowbudget te beginnen maakt van de vrijplaatsen een niet geringe bron van werkgelegenheidsontwikkeling. Het feit dat zo'n 60% van de bedrijvigheid loonvormend is spreekt, in verhouding tot 20 jaar geleden, boekdelen. Participeren in een vrijplaats betekent echter ook dat een deel van je energie op het collectief georiënteerd is. Dat kan een zware belasting zijn. Verschillende panden vermelden dat hun ervaring leert dat bedrijven die uit het kleinschaligheidsprofiel groeien over het algemeen vanzelf uitvliegen. Hetzelfde blijkt in hoge mate te gelden voor bewoners die boven-modaal verdienen. Ook in die zin zijn de vrijplaatsen broedplaatsen avant la lettre.

zelfbeheer

In alle panden heerst een rigoreuze vorm van zelfbeheer. Interne democratie maakt daar deel van uit. De bewoners en gebruikers vormen overal verenigingen die het voor het zeggen hebben. Ze kiezen besturen uit hun midden. Externe bestuurders zijn alleen aangesteld als bescherming tegen hypothetische conflicten, of waar specifieke expertise wordt gezocht. De meeste panden kennen bovendien taakspecifieke commissies. Het onderhoud en het financieel beheer worden in eigen hand gehouden. Alle panden hebben een onderhoudsplan. In veel panden bestaat nog steeds een of andere vorm van zelfwerkzaamheid.

Alle panden noemen het dragen van gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor de vrijplaats-als-project als één van de belangrijkste aspecten van zelfbeheer. Het wordt niet alleen als een noodzaak

gezien maar ook als een bron van sociale cohesie en onderlinge betrokkenheid. Velen noemen het een verrijkende ervaring die ook uitstraling heeft naar andere facetten van hun leven.

Verschillende panden zien zelfbeheer ook als een manier om hun idealisme, naast alle grote woorden over wereldverbetering overal en nergens, op een praktische manier gestalte te geven in de eigen omgeving. Ook de verbondenheid in het zelfbeheer met de kraaktijd wordt genoemd.

Een belangrijke meerwaarde van zelfbeheer is de vrijheid om zelf vorm te geven aan je woon- of werkomgeving. En de mogelijkheid om flexibel te reageren op de fysieke en soci-ale ontwikkelingen die ook deel uitmaken van het permanente experiment dat een vrij-plaats is. Duurzaamheid is daarbij vaker een issue dan doorstroming.

Hoewel er natuurlijk overal wel conflicten zijn geweest, is geen van deze panden de afge-lopen 20 á 30 jaar in een crisis geraakt die haar identiteit als vrijplaats in gevaar heeft gebracht. Zelfbeheer kan dus ook een heel efficiënte beheersvorm zijn.

Al met al bewijzen deze vrijplaatsen dat een radicale vorm van zelfbeheer ook op de lange duur levensvatbaar kan zijn, en essentieel in het faciliteren van al het moois dat er plaats-vindt. Daarmee beschikken de panden over een expertise van onschatbare waarde voor de stad, die zonder sociale vernieuwing niet leven kan.

duurzaamheid

Zelfbeheer vraagt inspanning: er is geen manier om jouw deel van de verantwoordelijkheid uit handen te geven. Het vraagt ook om alertheid op ontwikkelingen die zich voordoen, in het pand als geheel en bij medebewoners en -gebruikers. Om te kunnen inspelen op die ontwikkelingen is een besef van de voorgeschiedenis van belang. In het algemeen is het van groot belang dat alle ervaring die in een vrijplaats aanwezig is, ingezet kan worden. In de meeste vrijplaatsen is de rol van de bewoners daarbij essentieel. Voor hen vormt de vrijplaats op een andere manier een omgeving dan voor mensen die er werken. Ze zijn vaak degenen die de continuïteit in het beheer waarborgen. Zonder die continuïteit zou het zelfbeheer als los zand uiteenvallen.

vrijplaatsen als maatschappelijk eigendom

De ongebroken traditie in zelfbeheer, en het belang dat er algemeen aan gehecht wordt, maakt dat de acht vrijplaatsen veel fiducia hebben in een kritische onderlinge zelfregulering onder de vleugels van de Vrije Ruimte. Er is in de panden een hoge mate van bewustzijn van hun rol als beheerder van maatschappelijk eigendom. Mogelijke vrees bij de Gemeente en de Stadsdelen voor misbruik van verworven rechten wijst in dezelfde richting als de behoefte van de panden zelf om hun identiteit als vrijplaats ook op de lange duur te behouden. Bij conversie kan dat vormgegeven worden door een anti-speculatiebeding en nauw-keurige functieomschrijving in de erfpachtcontracten. Ook statuten zullen wellicht hier en daar moeten worden aangepast.

Het bovenstaande mag hebben duidelijk gemaakt dat er voor de vrijplaatsen een dwingend verband bestaat tussen zelfbeheer, collectiviteit en sociale dynamiek, in dienst van wat we de stad te bieden hebben.

voor de 8 vrijplaatsen: Rutger Post, juli 2006

18-11-2009

De stad wordt aangeharkt, maar het onkruid kruipt... ESSAY OVER DE VERTRUTTING VAN AMSTERDAM

In het denken over stedelijke ontwikkeling ligt de nadruk tegenwoordig op openbare veiligheid en controle, zoals blijkt uit het 1012-beleid in Amsterdam. Zo'n beleid is begrijpelijk voor een stad die het opneemt tegen steden als Londen, New York en Berlijn. Maar de grootstedelijke allure heeft een keerzijde....

RENÉ BOOMKENS

DEZE MAAND VERSCHEEN een van de meest invloedrijke boeken over de moderne stad voor het eerst in Nederlandse vertaling, *Death and Life of Great American Cities* van selfmade econome en critica Jane Jacobs. Jacobs schreef haar aanklacht tegen de naoorlogse stadsplanning in 1961, bijna een halve eeuw geleden dus, wat de vraag rechtvaardigt waarom er juist nu een vertaling op de markt wordt gebracht. Uitgeverij SUN Trancity beantwoordde die vraag zelf al door de publicatie te begeleiden met een bundeling van artikelen over de hedendaagse betekenis van Jane Jacobs, *De levende stad*, onder redactie van Simon Franke en Gert-Jan Hospers. Jacobs waarschuwde voor alles tegen de typisch modernistische vernieuwingsdrang van de naoorlogse Amerikaanse planologen, stedenbouwers en projectontwikkelaars, die in de geest van Le Corbusier een einde wilden maken aan de chaotische, onhygiënische, kleinschalige en onoverzichtelijke negentiende-eeuwse steden. Meer concreet bestreed zij de plannen van projectontwikkelaar en stedenbouwer Robert Moses, die grote delen van het oude New York wilde opofferen ten gunste van een grootschalig netwerk van express ways. De Bronx was al in de jaren vijftig op de schop gegaan en Moses was voornemens Greenwich Village en de buurt rond Washington Square ook aan te pakken. Jacobs' activisme sloeg echter aan, de bevolking kwam in opstand tegen Moses' plannen en Washington Square en Greenwich Village bleven behouden.

Jacobs' visie op de stad laat zich simpel samenvatten: wie wil weten hoe een stad in elkaar zit en werkt, moet niet de vraag stellen welke functies een stad vervult, maar hoe een stad wordt gebruikt. Moderne planologen hanteerden een mechanistische en functionalistische visie op de stad: een stad

was een machine met vier functies: wonen, werken, verkeer en recreatie. Die functies konden door de chaotische en kleinschalige negentiende-eeuwse industriesteden niet efficiënt genoeg worden vervuld, dus koos de moderne planologie nadrukkelijk voor het klinisch scheiden van die vier functies: hier woonwijken, daar bedrijventerreinen, weer elders recreatieparken en tot slot een grootschalig netwerk van snelwegen om die drie stedelijke gebieden met elkaar te verbinden. In Nederland gebeurde exact hetzelfde als in Moses' New York; de Amsterdamse Wibautstraat bijvoorbeeld is nu al veertig jaar de allesbehalve stille getuige van deze functionalistische visie op de stad: bedoeld om de mobiliteit en doorstroming in de binnenstad te bevorderen, maakte deze semi-snelweg tegelijkertijd een einde aan alle andere stedelijke gebruikswijzen rondom de straat.

Het verschil tussen een functionalistische en een op gebruik gestoelde visie op de stad is groter en principiëler dan de termen zelf suggereren. Het functionalisme past het best in een grootschalige top-down-stadsplanning waarin aan stedelijke gebieden specifieke functies worden toegeschreven in bestemmingsplannen. In zulke plannen is het op zichzelf mogelijk verscheidene functies aan een gebied toe te kennen, maar de neiging tot functiescheiding is bijna inherent aan een dergelijke aanpak. En functiescheiding diende in de modernistische stadsontwikkeling ook een duidelijk doel: het scheiden van gevaarlijke, vuile industriële activiteiten van het wonen, of het isoleren van het snelverkeer van andere stedelijke activiteiten. Eindresultaat was echter in vele gevallen een stad die is opgebouwd uit een serie monofunctionele gebieden, waar óf alleen gewerkt, of gewoond of gerecreëerd wordt. Stedenbouwer en architect Rem Koolhaas trok hieruit de meest radicale conclusie: hij verklaarde de oude stad dood en beschreef een nieuwe, postmoderne stedelijke conditie, die van de generieke stad. De generieke stad heeft geen bijzondere identiteit of geschiedenis en lijkt nog het meest op een filmset. Als hij niet langer functioneel is, wordt hij gewoon afgebroken en vervangen door een nieuwe stad met nieuwe functies. Steden als Dubai benaderen dit 'ideaal' van een generieke stedelijkheid waar wonen zich vooral in hotelkamers afspeelt.

Hier tegenover staat het perspectief van het gebruik van de stad, dat vooral van het functionalisme verschilt doordat het zijn uitgangspunt kiest in de historisch gegroeide stad en van de vele manieren waarop in de geschiedenis van de stad gebruik is gemaakt. Die gebruikswijzen zijn neergeslagen in wat je het stedelijk geheugen zou kunnen noemen, een geheugen dat enerzijds bestaat uit de gebouwen, monumenten, routes, straatnamen, parken en pleinen en de gearchiveerde documenten, en anderzijds uit de concrete herinneringen van de stedelingen zelf. De vele gebruikswijzen van een stad worden juist zichtbaar vanuit een bottom-up-, etnografisch perspectief op de stad dat in de functionalistische planologie altijd nogal nadrukkelijk werd genegeerd. Wat er vooral uit naar voren komt is dat stedelijkheid niet zozeer bestaat in een bepaalde ruimtelijke organisatie van functies, maar als iets dat die functies overstijgt, iets dat je een transcendente kwaliteit of iets minder hoogdravend een impliciete functie zou kunnen noemen. Die kwaliteit van stedelijkheid wordt meestal aangeduid als 'publieke sfeer' of 'openbaarheid'. Moderne grote steden onderscheiden zich in die visie van het platteland, van dorpen of kleine steden in de mate waarin zij wonen, werken en recreatie bijeenbrengen in een open, onvoorspelbare en

enigszins onoverzichtelijke, soms zelfs chaotische atmosfeer die de meest uiteenlopende confrontaties, uitwisselingen en experimenten uitlokt. In zo'n atmosfeer komen de bezigheden van bewoners, reguliere gebruikers en werkers, en van regelmatige en ook eenmalige bezoekers op vruchtbare wijze samen, en zorgen de bewoners en reguliere gebruikers er als het ware op stilzwijgende wijze voor dat al die vreemden die er ook rondlopen worden 'gedomesticeerd'. Dat ideaaltypische beeld van het fijnmazige netwerk van alledaags gebruik van de stadsstraat of de buurt werd door Jane Jacobs ingezet tegen de grootschalige plannen van de top-down-stadsontwikkelaars. In de loop van de jaren tachtig van de vorige eeuw won Jacobs' visie geleidelijk meer en meer terrein in de stadsontwikkeling. Dat hing vooral samen met de overgang van de industriële stedelijke economie naar een diensten- en service-economie, waardoor haven- en industriegebieden hun traditionele betekenis verloren, terwijl her en der in de oude stadswijken fabrieksgebouwen, pakhuizen en magazijnen leeg kwamen te staan. In diezelfde fase bereikte de suburbanisering een hoogtepunt, en bleven duizenden woningen in de oude stad jarenlang leegstaan. De Catalaanse stedenbouwkundige Ignasi de Solà Morales introduceerde voor deze lege gebieden in de stad het begrip *terrains vagues*, gebieden die door de nog aanwezige bouwwerken en infrastructuur wel verwijzen naar de manieren waarop zij in het verleden zijn gebruikt, maar die nu geen functie meer hebben en daardoor een nogal ongrijpbare (vage) uitstraling hebben gekregen. Het zijn gebieden die nog wel bij de stad horen, maar in een soort permanente overgangstoestand verkeren, ergens tussen verval en vernieuwing in. De Solà Morales gaat nog een stap verder door erop te wijzen dat ook de grootschalige modernistische stadsvernieuwing zelf onbedoeld allerlei nieuwe 'terrains vagues' heeft gecreëerd. Zowel in de grootschalige nieuwe buitenwijken als door toedoen van de grote infrastructurele ingrepen in de oude steden ontstonden her en der allerlei ongebruikte terreinen, onder meer omdat de schaal bijna vanzelf allerlei restruimte achterliet. In de buitenwijken is dat bijvoorbeeld vaak een overdaad aan 'groene' ruimte die ongebruikt blijft, zoals in de Amsterdamse Bijlmer het geval was. Die ruimte was bedoeld als 'natuur in de stad', maar werkte door zijn onbestemdheid juist vaak nogal unheimisch.

Deze uiteenlopende *terrains vagues* vormden, ook omdat ze voor ontwikkelaars geen kansrijke investeringsmogelijkheden vertegenwoordigden, het beginpunt van een voorzichtige omslag in het denken over de stad. Die omslag begon bij de gebruikers, de bewoners van de stad zelf. In het voetspoor van de kraakbeweging werden diverse lege terreinen en gebouwen opnieuw in gebruik genomen door kunstenaars, woningzoekenden, eenmansondernemingen, gelukszoekers en studenten. Dat gebeurde in Europese steden als Londen en Amsterdam, en vooral in het Berlijn na de val van de Muur. In diverse negentiende- en vroeg-twintigste-eeuwse wijken in New York speelden zich in de jaren tachtig vergelijkbare taferelen af, zoals in Soho en de East Village. De inzet van al die activiteiten rondom de *terrains vagues* betrof het gebruik dat stedelingen van hun eigen stad maken. De discussies gingen over zaken als het hergebruik van oude, industriële gebouwen en terreinen, gebruik en inrichting van het publieke domein, en vooral ook over de vraag wie een bepalende stem hebben in de ontwikkeling of herinrichting van buurten, bedrijventerreinen, pleinen

of openbare gebouwen. In diverse steden werden deze vaak nogal anarchistische en experimentele initiatieven uiteindelijk overgenomen door de stadsbestuurders en werden allerlei vormen van hergebruik van terrains vagues staand beleid. Ervaringen met creatieve herbestemming van gebouwen en industrieterreinen werden daarnaast ook ingezet bij de herinrichting van al te monotone en onstedelijke buitenwijken.

INTUSSEN MAKEN grote steden alweer een nieuwe transformatie door, die zich in de loop van de jaren negentig aftekende. De ineenstorting van het communisme, de introductie van internet en de groeiende mondiale macht van het flitskapitalisme en het vrijemarktdenken: het werd sinds begin jaren negentig ‘globalisering’ genoemd en zou volgens sommigen uitmonden in een nieuwe samenleving, de netwerksamenleving. Of die term de lading dekt, is de vraag, maar dat de versnelde globalisering van economie en cultuur gevolgen zou hebben voor de verstedelijking werd al snel duidelijk. De Amerikaanse sociologe Saskia Sassen introduceerde al in 1990 het begrip global cities, waarmee ze het mondiale netwerk aanduidde van grote steden en stadsregio’s die een hoofdrol spelen als financiële en informatiecentra van de nieuwe wereldeconomie. Sassen analyseerde vooral de global cities Tokio, Londen en New York, maar gaf tegelijk aan dat het netwerk veel groter is. Ook Amsterdam (als financieel en cultureel centrum van de Randstad), Parijs en Singapore bijvoorbeeld maken deel uit van het netwerk van dergelijke financiële centra. Zulke steden hebben een geheel nieuw achterland: niet hun directe geografische omgeving, maar het netwerk van andere global cities fungeert als zodanig.

Twee processen spelen een hoofdrol in de ontwikkeling van deze nieuwe wereldsteden. Allereerst zijn ze bijna allemaal migrantensteden, en dat geldt voor zowel de top als de bodem van de arbeidsmarkt. Aan de top is het een komen en gaan van flexibele, hooggeschoolde arbeidskrachten, werkzaam in de financiële sector, het advieswezen, de informatie- en reclamesector, of in de mode, de kunsten en de wetenschappen. Op de bodem gaat het om minder flexibele arbeidsmigranten die de laaggeschoolde arbeid verrichten in de industrie, de horeca, in dienstverlenende baantjes en in de informele sector. Ten tweede zijn global cities onderworpen aan een meedogenloze mondiale concurrentieslag als vestigingsplaats, als ‘hub’ of ‘toplocatie’ voor grote financiële instellingen, hoofdkantoren van multinationale ondernemingen, laboratoria en onderzoeksinstituten, en dus ook als aantrekkelijke woonplaatsen voor de internationale elite.

Dit globaliseringsproces wordt weerspiegeld in de omslag die zich vooral de laatste vijftien jaar aftekende in het denken over stedelijke ontwikkeling en stadsvernieuwing. Die omslag combineert een sterke nadruk op openbare veiligheid en controle met een actieve politiek van city marketing en city branding. Het veiligheidsbeleid is vooral gericht op het beheersen van de sociale en etnische spanningen in wat in dit land intussen ‘Vogelaarwijken’ worden genoemd, de wijken waar grote groepen laaggeschoolde migranten en autochtonen wonen en de kansen op de arbeidsmarkt gering zijn. Daarnaast moet het veiligheidsbeleid zorgen voor schone, aangename en ordelijke stadscentra, zoals momenteel blijkt uit het zogeheten 1012-beleid in Amsterdam, dat de Wallen schoon moet

vegen en de rode loper van de stad, Damrak, Dam en Rokin, de allure moet geven die hoort bij een mondiale toplocatie. Een dergelijk beleid is meer dan begrijpelijk voor een stad die alle moeite moet doen om als aantrekkelijke vestigingsplaats en toeristische bestemming overeind te blijven in de mondiale concurrentieslag met steden als Londen, New York of Berlijn – en in toenemende mate ook met allerlei Aziatische en Latijns-Amerikaanse metropolen. Maar de gevaren van dit nieuwe beleid zijn al even evident. Ik wil er drie noemen.

Het begrijpelijke streven naar ‘aantrekkelijke vestigingsplaats’ tendeeft al snel naar een beleid waarin de stad vooral fungeert als façade voor de toeristenindustrie, het mondiale bedrijfsleven en de hooggeschoolde ‘creatieve klasse’, en als landingsstrip voor internationale horecaketens als Starbucks, Kentucky Fried Chicken of McDonald’s. Wie de geur van mayonaise weg wil hebben op het Damrak heeft dan al gauw een probleem. Maar vooral de dreigende musealisering is hier een risico: een mooie, schone, historische binnenstad die bezoekers alles, maar bewoners niets te bieden heeft. Salzburg en Venetië gingen ons voor. De grotere nadruk op veiligheid, die in het New York van Giuliani de vorm van zero tolerance aannam, leidt in dit verband al te makkelijk tot een stedelijke tweedeling tussen ‘gevaarlijke’ migrantenwijken waar preventief fouilleren standaard wordt, en de cleane binnensteden waar toerisme en internationale flexwerkers domineren. Die tweedeling bestaat in Nederland tendentueel op het niveau van de Randstad tussen het Amsterdam van de culturele en financiële elites enerzijds en het Rotterdam van de ‘leefbaren’ anderzijds.

Daarnaast bestaat het gevaar dat de mondiale interstedelijke concurrentie leidt tot een terugval in het eenzijdige, functionalistische top-down-beleid uit de modernistische periode van de stadsontwikkeling. Die concurrentie verleidt stadsbestuurders en ontwikkelaars soms tot megalomane projecten waarin het woord ‘Manhattan’ al te gauw doorklinkt. Men beseft niet dat Manhattan niet het product is van een dergelijke grootschalige benadering, maar in zijn huidige vorm het resultaat is van meer dan honderd jaar geleidelijke ontwikkeling. Men leze Rem Koolhaas’ *Delirious New York*, waarin de auteur laat zien dat Manhattan kon worden wat het nu is dankzij de afwezigheid van een modernistische avant-garde van stedenbouwers als Le Corbusier of Van Eesteren. Toch wenst Rotterdam zich een Manhattan aan de Maas, dromen Amsterdamse wethouders van hun Zuidas of van een groter metronet, en die van Groningen van een tramverbinding met een nieuwe stadswijk die maar niet van de grond wil komen. Ironisch genoeg wordt daarbij het aloude functionalisme vaak verhuld door tegelijk een beroep te doen op begrippen die aan het vocabulaire van Jacobs en van de bottom-up-aanpak doen denken: menging, gelaagdheid, broedplaatsen, et cetera.

HET GROOTSTE GEVAAR is echter dat dit streven naar grootstedelijke allure juist aan die grootstedelijkheid zelf een einde maakt. Ideologisch weerspiegelt de eenzijdige nadruk op de stad als ideale vestigingsplaats voor het mondiale bedrijfsleven en aantrekkelijke toeristische attractie de nog steeds ongebroken paarse illusie van een neoliberale stedelijkheid, waarin de stad slechts bestaat uit succesvolle, hooggeschoolde, flexibele, mondiaal opererende leden van de hogere middenklasse. Een middenklasse die serieus meent dat zij achterstandswijken vooruit kan helpen door er een paar leden

van hun eigen klasse te vestigen, een stadsbestuur dat de stad een beter aanzien denkt te geven door haar stadswijken 'thematisch in te kleuren', et cetera. Intussen is het stedelijk geheugen van Jane Jacobs weer op de achtergrond geraakt, is de experimenteerzucht op de *terrains vagues* van weleer omgezet in subsidiëring van enkele leden van de 'creatieve klasse' en zit de mondiale economie ook nog eens in het slop. Maar daar ligt misschien een nieuwe kans: grote infrastructurele projecten liggen overal stil, bedrijvenpanden staan leeg, het prachtwijkenbeleid kampt met zwaar weer. Nieuwe *terrains vagues*, nieuwe onbestemde stedelijke gebieden, nieuwe leegstand: het blijkt de laatste tijd ook weer tot nieuwe initiatieven te leiden, van gebruikers en bewoners zelf, maar vooral van kunstenaars, architecten en loslopende creatievelingen die zich druk maken om de continuïteit van een stedelijke cultuur die onder steeds grotere druk lijkt te staan.

Stadsvisionair **Charles Landry is kritisch over de stedelijke ontwikkeling.** Op de Amsterdamse Zuidas wordt hij overvallen door 'een gevoel van gemis'. Bestuurders en bewoners vormen in zijn visie gezamenlijk een betere stad, een Gesamtkunstwerk.

CARIEN OVERDIJK

Maakbare stad

De Britse stadsvisionair Charles Landry heeft een scherp oog voor het leefklimaat van steden. Zijn bliksembezoek aan Amsterdam, waar hij deze maand bij kennisinstituut Nicis een lezing gaf, benut hij om de stad met zijn camera te registreren. Prompt krijgt de Zuidas ervan langs op de Nicis-conferentie. 'Ze zijn daar vergeten hoe je straten maakt!' roept hij bij dia's van een uitgestorven wandelpromenade tussen kille kantoorstorens. Maar het kan erger. Er volgen beelden van driebaans spaghetti-asfalt door Aziatische miljoenensteden ('ooit iemand ontmoet die van asfalt houdt?'), een huizenhoge Swatch-advertentie op het Venetiaanse Dogenpaleis en een veelzeggende graffiti-rap, door de meester persoonlijk bijeengemixt uit alle continenten. De energieke presentator lacht aanhoudend en krijgt zijn gehoor net zo vrolijk. Landry heeft de 'Zoudaas' al eerder

JOHN SCHAFFER / H.H.

verketterd als een verzameling 'narcistische, fallische' gebouwen. Op de conferentie laat hij zien hoe troosteloos en afwerend de 'sculpturale torens' op maaiveldniveau zijn. Hij spotte ditmaal op de Zuidas ook billboards met berglandschappen, koeien en yoga-beoefenaars. 'Goed bedoeld hoor, die foto's, maar mij bezorgen ze op deze plek vooral weemoed, een gevoel van gemis.'

Landry deelt zijn inzichten op de conferentie *Hoe maak je de stad?* met gemeenteambtenaren, raadsleden, wetenschappers en adviseurs. De bomvolle zaal (een kleine driehonderd man) verslapt geen moment tijdens zijn beeldlawine en bijbehorende woordenvloed. Een stad is idealiter een *Gesamtkunstwerk* van de bevolking, zegt de meertalige Landry. Zintuigen en emoties mogen het winnen van technische en functionele kwaliteiten. In zijn voordracht ver-

tolkt hij gebouwen ('deze rechtbank zegt: u bent al schuldig voordat u veroordeeld bent'), duidt hij apparaten ('satellietschotels gaan over communicatie hè?'), en geeft hij platgetreden termen als humanisme en holisme opnieuw betekenis. Een spuuglelijk kantoorgebouw: 'Blijft minstens vijftig jaar staan, moet je elke dag langs. Hoe humaan is dat?' Een wirwar van ijzeren hekken: 'Allemaal logische, sectorale ambtelijke besluiten. Kunnen gemeenten misschien holistischer werken?' Het NDSM-terrein, de scheepswerf in transitie naar culturele broedplaats annex studentenhuisvesting aan het IJ, krijgt een compliment. 'Een interessante plek, ik was er vanmorgen. Hier denken ze vanuit de inhoud, en vanuit verbindingen met mensen, de software. Op de Zuidas lijkt alleen de hardware van belang.' Software en hardware moeten in evenwicht zijn, aldus Landry, die in 2000 furore maakte met zijn boek *The Creative City*. Ook toen al drong hij, anders dan zijn beroemdere vakgenoot Richard Florida (*Rise of the creative class*, 2002), aan op integrale culturele versterking van steden. Niet alleen Florida's creatieve klasse, maar alle bewoners wil Landry betrekken bij de stadsidentiteit, die trouwens altijd in beweging moet blijven. In 2006 volgde een neerslag van Landry's wereldwijde veldwerk in *The art of citymaking* en in 2007 presenteerde hij zijn visie op verbinding van etnische groepen in *The intercultural city*.

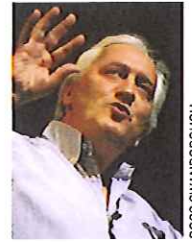
Na afloop van zijn optreden maakt de rusteloze spreker ('mag ik een papiertje, ik wil tekenen') tijd voor *Binnenlands Bestuur*. Zijn kritiek op de Zuidas zwakt hij niet af ('ik vraag me af of dit gebied ooit ontmoeting en interactie zal kunnen stimuleren'), maar Amsterdam als geheel staat wat hem betreft als een huis. 'Je hoeft geen icoon te hebben zoals de Eiffeltoren. Stadsontwikkeling gaat ook niet alleen over geld. Als je honderd kleinere dingen goed doet, als je dáár als stad het organisatievermogen voor hebt, dan sta je al heel sterk.' Eerder roemde de stedenkenner, die tijdens het interview een heel vel voldroedelt, de *urban craziness* van de hoofdstad.

Kent u andere Nederlandse steden?

'Minder. Ik neem aan dat Amsterdam, door jullie korte afstanden,

CV CHARLES LANDRY

Charles Landry (1948) studeerde in Groot-Brittannië, Duitsland en Italië. Hij begon in 1978 Comedia, een adviesbureau voor stedelijke verandering. Hij adviseerde bij enkele honderden stadsprojecten in 35 landen. Landry maakte in 2000 naam met zijn boek *The Creative City*.

ROSS SWANBOROUGH

energie wegzuigt uit andere steden. Je zult zien dat Amsterdam daardoor wel steeds duurder wordt. Mensen kunnen er nu al geen huis kopen, ze zullen hun identiteit wel moeten koppelen aan andere plaatsen. Dat kan, maar een gevoel van identiteit creëer je niet alleen met nieuwe hardware. Je moet de bewoners erbij betrekken.'

In Nederlandse probleemwijken proberen we van alles. Maar onderzoek wijst uit dat toevoeging van duurder woningen in arme corporatiewijken contraproductief is, omdat de nieuwkomers de zwakkeren negeren (zie kader pag. 29). Anderzijds is het fenomeen buurtbarbecue ook besmet geraakt. Feestbudgetten zouden evenmin tot sociale integratie leiden. 'Het heeft ook geen zin om mensen aan elkaar op te dringen. Veel immigrantenwijken lijden aan een gebrek aan sociale cohesie, maar je kunt niet zeggen: "Het is onderhand tijd dat u eens een moslim leert kennen". Je moet functionele verbanden scheppen.'

Hoe moet dat dan?

'Betrek bewoners bij de vernieuwing van hun wijk. Laat ze mee-ontwerpen en meebouwen, desnoods voorbij het punt van functionaliteit. Gewone mensen hebben zoveel ideeën: misschien willen ze een ander soort speelterrein, misschien een gemeenschappelijke wasruimte, misschien veranderingen aan hun woningen. Het hoeft allemaal niet mooi en af te zijn, als het maar van hén wordt. Betaal bewoners desnoods een klein bedrag om actief mee te werken. De renovatie gaat langzamer, maar de wijk krijgt veel meer betekenis en identiteit.'

Is de focus op wijkniveau nog wel zinvol? Mensen leven zo mobiel en vluchtig.

Juist in dit vluchtige tijdperk willen mensen zich verbinden met een speciale plek. Dat kan ook in een immigrantenwijk. Concentratie van etni-

Stadsvisionair Charles Landry is kritisch over de Amsterdamse Zuidas: 'Ze zijn daar vergeten hoe je straten maakt!'

sche minderheden is ook niet per definitie verkeerd, je voelt je prettiger tussen mensen die je begrijpt. Maar het moet niet leiden tot afzondering. Verbindingen zijn essentieel. In Birmingham hebben we straatarme buitenwijken, waar veel sikhs en Afrikaans-Caraïbische immigranten wonen. Er is daar geen metro, ze komen hun wijk niet uit en niemand gaat daarheen. We werken daar nu met de slogan: *connected neighbourhoods*.'

Investeren in openbaar vervoer? --

'Misschien, maar niet per se. Als een arme wijk geïsoleerd achter een snelweg ligt' (Landry schetst de contouren), 'dan kun je er misschien een brede brug over die weg bouwen, met etnische winkeltjes erop aan beide kanten (hij krabbelt het plaatje verder vol). Dat kan een ontmoetingsplek worden, een toeristische trekpleister zelfs. Je moet als stadsbestuur alert zijn op fysieke barrières. De geografie van een plek kan mentale barrières opwerpen.'

Meer functioneel ingrijpen, minder welzijnsprojecten?

'Nee, het moet allebei. Ik zie overheden te vaak als pendules van het ene naar het andere uiterste slingeren. Je moet natuurlijk óók de ouders van de schooljeugd blijven betrekken, je moet de sociale netwerken in een buurt blijven aanspreken. Maar doe dat dan inderdaad op een functionele manier, niet met vage projecten. Jullie hebben vast ook mentorsystemen, waarbij je een welarend iemand koppelt aan een kansarm individu? Daar profiteren ze allebei van, heb ik me laten vertellen. En denk ook aan groepsactiviteiten, doe niet teveel op individueel niveau. Stel bijvoorbeeld kleine budgetten beschikbaar voor buurtinitiatieven waarin verschillende bevolkingsgroepen samenwerken.'

Dat doet een stad als Den Haag al. Maar is zo'n cursusje of evenementje niet te vrijblijvend?

'Ik heb de wijsheid niet in pacht, er is geen gouden oplossing. Maar de welzijnsactiviteiten moeten in ieder geval van de burgers zelf komen, je hoeft ze alleen te faciliteren. In St Albans, een middelgrote stad vlakbij Londen, wilde een keurige musicus een *community singing*-project doen met hangjongeren. Zie je het voor je? Kerels van rond de twin-

tig, het laatste waar ze aan denken is een zangkoor. Hij is met popmuziek begonnen, ze hebben er een kroegtocht mee gedaan en het sloeg aan. Je zal het niet geloven, maar onlangs hebben die jongens onder zijn leiding een modern-klassiek werk van Samuel Barber uitgevoerd.'

Bekijft zoiets?

'Weet ik niet. Het werd voor tv gefilmd, dus het was geen doorsnee-project. Maar ik weet wel dat investeringen in festivals en evenementen zinvol zijn, vooral als ze voortbouwen op de culturele identiteit of de geschiedenis van een plaats. Shkodra, de vroegere hoofdstad van Albanië, heeft een vergeten carnaval nieuw leven ingeblazen. Carnaval heft het onderscheid tussen mensen op, het maakt niet uit waar je vandaan komt. Het is bevrijdend. Maar minstens zo belangrijk is de herbeleving van tradities, zelfs al wonen er andere mensen dan vroeger.'

'De huidige inwoners van Shkodra zijn merendeels arme migranten van het platteland. Hún voorouders hebben dat carnaval nooit gevierd, maar de stad heeft dankzij het carnaval toch meer betekenis gekregen. Een bewoner die gespecialiseerd was in het maken van feestmaskers, zoals ze die vroeger rond de mediterrane hadden, kwam in de stuurgroep. Met zulke mensen heeft de gemeente het carnaval heruitgevonden. Ze organiseren het op een donkere februarinacht, precies zoals vroeger. Het werkt, het draagt bij aan de identiteit van de stad.'

Steden als Liverpool en Glasgow, die uw adviezen hebben opgevolgd, hebben bloeiende centra teruggekregen, maar in hun buitenwijken is de armoede en verloedering toegenomen.

'Die steden zijn in tien jaar ruim eenderde van hun populatie kwijtgeraakt. De leegstand is er immens. We hebben destijds misschien téveel gefocust op de centra, maar deze krimp was niet voorzien.'

Ook sommige Nederlandse gemeenten worstelen met krimp, vooral door vergrijzing. Wat kun je met een overdaad aan vijftig-plussers?

'Beschouw die concentratie als een bron. Word specialist in ouderen, vind en test nieuwe producten uit mét de mensen. Welke innovaties kunnen ze verzinnen voor senioren-

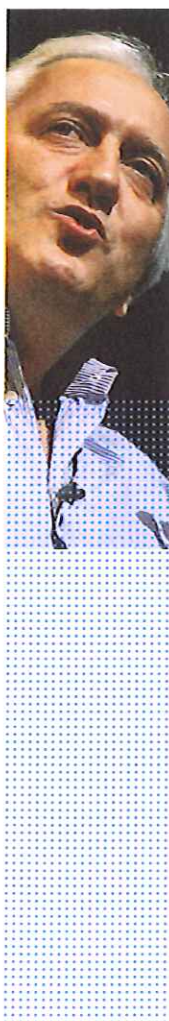
WIJK LAAT ZICH MOEILIK MENGEN

De menging van woonmilieus is geen oplossing voor achterstandsproblemen, en kan zelfs contraproductief zijn. Dat is een van de belangrijkste conclusies van wetenschappelijk onderzoek naar stedelijke innovatie tussen 2005 en 2009.

Uit praktijkonderzoek in de Haagse wijk Transvaal blijkt dat het gemengde woonmilieu in deze probleemwijk de sociale integratie eerder belemmert dan bevordert. Beter gesitueerde ouders houden hun kinderen weg bij de straatjeugd, er is weinig buurtgevoel bij het ambitieuzere deel van de bewoners. De armste bewoners hebben nauwelijks connecties buiten de buurt en blijven voor een baan afhankelijk van een beperkt, informeel buurtcircuit. Tussen de verschillende inkomensgroepen heerst een onderling wantrouwen.

Weliswaar blijken leraren, kunstenaars en paramedici vaak tolerant en hulpvaardig om te gaan met armere wijkbewoners, maar 'er zijn veel meer middenklassers die in zo'n wijk de andere kant opkijken,' aldus de uitvoerders van een breder onderzoek. Achterstandsgroepen zouden daardoor nauwelijks baat hebben bij de instroom van hogere inkomens en zelfs eerder 'gevaar lopen (...) hun sociale netwerken te verliezen'.

De onderzoeken zijn gebundeld in het nieuwe boek *City in sight*, onder redactie van Jan Willem Duyvendak, Frank Hendriks en Mies van Niekerk. Amsterdam University Press, 308 pagina's. ISBN 9789089641694.

zorg, winkels, vervoer, de manier waarop apparaten werken? Word desnoods het geriatrisch centrum van Europa, bouw expertise op. Adelaide in Australië is ook vergrijsd. Dat had onlangs een wereldcongres over geriatrie. Maar ze doen ook fantasievolle dingen. Wat dacht je van een marathon voor 70-plussers? Gebeurt daar!'

Uw nieuwe thema is overheidsbureaucratie, maar niemand heeft nog op uw eerste blog gereageerd.

'Dat klopt, mensen vinden het een interessant onderwerp, maar ook lastig. Ik wil de sterke kanten van overheidsbureaucratieën doorgronden. Een bureaucratie wordt vaak weggezet als iets negatiefs, terwijl we dit type organisatie hard nodig hebben. Er werken mensen die weten hoe je creatief kunt samenwerken met andere sectoren, integrale oplossingen kunt realiseren. Die mensen wil ik spreken, hun ervaringen wil ik bundelen. Ik denk dat ik gewoon ga beginnen met een reeks interviews. Kandidaten kunnen zich bij mij melden.' <

De spelende mens heeft geen plek meer binnen het broedplaatsbeleid

redactie Spelende Mens

Elf jaar geleden kwam de gemeente Amsterdam erachter dat de vrijplaatsen waar de spelende mens al jaren hun spel speelden aan het verdwijnen waren. Men zag in dat deze vrijplaatsen een meerwaarde hadden in de stad op cultureel en maatschappelijk gebied.

Gekraakte panden als de Graansilo en Pakhuis America, en later de Kalenderpanden hadden een internationale faam, maar werden toch ontruimd omdat de grond waarop ze stonden veel meer geld zou kunnen opleveren. De spelende mens werd verdreven zonder dat er veel alternatieven waren.

De voornaamste reden dat genoemde panden een enorme uitstraling hadden was gelegen in het feit dat de panden een middel waren voor groepen mensen die verantwoordelijkheid hadden genomen om hun eigen leefomgeving vorm te geven en wel op zo'n manier dat deze vorm steeds weer kon veranderen. Niet het individueel geld verdienen aan en in een pand was belangrijk, maar een plek creëren waar gezamenlijk geëxperimenteerd kon worden op gebied van wonen, werken, en leven was het hoofddoel. De gezamenlijke verantwoordelijkheid zorgde voor ontmoeting en voor synergie. De panden stonden open voor mensen die collectiviteit hoog in het vaandel hadden. Het waren panden met een mix van wonen, kleine ambachtelijkheid waaronder kunstenaarsateliers, en openbare ruimtes waarin dingen georganiseerd werden door de bewoners en gebruikers, maar ook door mensen van buiten de panden.

Het oorspronkelijke broedplaatsbeleid werd in het leven geroepen om die groepen spelende mensen een blijvende plek te bieden in Amsterdam met synergie en eigen verantwoordelijkheid als sleutelwoorden. In het plan van Aanpak Broedplaatsen blz. 23 en 24 is te lezen voor wie broedplaatsen bedoeld waren en waar de panden aan moesten voldoen (zie bijlage 1). Dat autonomie, collectiviteit, functie-menging, solidariteit en toegankelijkheid de pijlers waren om panden te kunnen betrekken uit zich in het reglement van de CAWA (zie bijlage 2). Er zijn vanaf 2001 een aantal panden zoals de Plantagedoklaan en OT301 op deze basis duurzaam in gebruik genomen.

Echter in 2005 heeft er een beleidsomslag plaatsgevonden binnen het broedplaatsbeleid. Dit wordt beschreven in het afstudeeronderzoek "Conceptontwikkeling voor creatieve broedplaatsen" van Mieke Verschoor blz. 16 en 17 (zie bijlage 3)

De broedplaats van tegenwoordig heeft geld verdienen en commercialiteit hoog in het vaandel staan. Het zijn culturele productieplaatsen geworden. Het is raar dat het broedplaatsbeleid deze kant opgegaan is omdat in het genoemde Plan van Aanpak Broedplaatsen (zie eerste alinea bijlage 1) benadrukt wordt dat broedplaatsen zich juist onderscheiden van culturele productieplaatsen, en dat economische waarde een ondergeschikte rol speelt.

Deze omslag uit zich in dat de huren van een broedplaats omhoog zijn gegaan naar 57euro/m²/jaar, met vaak ook nog servicekosten erbij van nog eens 55 euro/m²/jaar. Iets wat een grote groep spelende mensen niet kan betalen. De CAWA heeft een nieuwe set criteria gekregen waarbij de oorspronkelijke criteria in het reglement vervallen is en het nu nadrukkelijk draait om de betekenis van broedplaatsen voor Amsterdam op de thema's cultuur, economie, sociaal en ruimtelijk. Verantwoordelijkheid over panden wordt niet meer aan gebruikers gegeven, maar aan tussenhuurders die wel weten wat goed is voor de gebruikers. Gebruikers van broedplaatsen namen deel aan de klankbordgroep broedplaatsen, maar ook deze klankbordgroep is al jaren niet meer bijeengekomen.

Het broedplaatsbeleid bedient dus duidelijk een andere doelgroep dan de oorspronkelijke, en hierdoor is de spelende mens buiten de boot gevallen.

Toch was dat de doelgroep waarvoor het broedplaatsbeleid oorspronkelijk ontwikkeld is, en die actief meegewerkt heeft om het broedplaatsbeleid in het begin vorm te geven. Sara Spelstra beschrijft in haar scriptie Broeden of Grutten uit 2008 dat de oorspronkelijke doelgroep sociaal maatschappelijk geëngageerde mensen zijn die politiek actief zijn. De doelgroep was dus niet specifiek kunstenaars of creatieven, hoewel die wel een onderdeel ervan vormden. Om deze doelgroep te herbergen is bewust het 40% gebruik als atelier binnen een broedplaats tot stand

gekomen. Doordat deze doelgroep niet meer bediend wordt is het broedplaatsbeleid op het gebied van de spelende mens aan zijn eigen succes ten onder gegaan.

Bijlage 1

Plan van Aanpak Broedplaatsen (10 mei 2000) blz.23 en 24

Opbouw uitgangspunten

Meer in detail onderscheiden broedplaatsen zich van andere woon-werkpanden en culturele productieplaatsen op een aantal gebieden. Om te beginnen geldt dit verschil voor de aard van de gebruikersgroep, hierna aan te duiden als "de gebruikers". Het is in de eerste plaats essentieel deze groep nader te omschrijven. Op grond hiervan is een drietal karakteristieken ten aanzien van "broedplaatspanden" te onderscheiden. Deze karakteristieken zijn te verdelen in drie hoofdgroepen: 1. het karakter van het soort panden, 2. de bouwkundige vorm en 3. de organisatie en beheer.

Gebruikers

Het is evenzeer niet mogelijk een eenduidige, korte definitie van de gebruikers van een broedplaats te geven. Immers, dit is in strijd met het zelfselecterend mechanisme (casual en creatief) dat leidt tot een hechte groep gebruikers. Geen enkele groep lijkt uiteindelijk tot in de finesses op de andere. We zullen dan ook moeten volstaan met een omschrijving van het soort groepen middels een aantal kerncriteria.

In de eerste plaats worden deze gebruikersgroepen gekarakteriseerd door een hoge graad van zelfbeheer en zelforganisatie. Op informele wijze wordt een interne structuur opgezet die hen onder andere de mogelijkheid biedt om zelf op actieve wijze een pand te verwerven waar nodig. Dit pand hoeft aan slechts weinig vaste eisen of criteria te voldoen. Het is immers geen doel maar een middel; het pand is de omgeving waarin en waarmee een onderling verband gerealiseerd wordt. Het pand biedt ruimte aan een breed scala van activiteiten en woonvormen, stelt de groep in de gelegenheid een eigen, interne economie op te zetten, die gebaseerd is op synergie en interactie. Economische waarde speelt hierbij een zeer ondergeschikte rol. Tevens kan hier worden geëxperimenteerd met allerlei levensstijlen, die in open verband met de omgeving staan. Verloop is dan ook over het algemeen groot, ontwikkeling gaat langs organische weg.

1. Het karakter van het pand (gebruiksvormen, interactie))

Uitstraling

Broedplaatsen hebben een informele uitstraling, gerelateerd aan hun 'statement' als culturele vrijplaats: open van karakter, gedecentraliseerd.

Door het informele karakter van de panden zijn ze laagdrempelig en nodigen uit tot activiteit en deelname. Over het algemeen is een aantal gebruikswijzen open voor participatie van buiten. Hoewel de meest aangesproken groep over het algemeen bestaat uit geestverwanten, is de interactie met de buurt over het algemeen positief. Interne leefbaarheid is groot, hoewel niet gekoppeld aan voorzieningenbereik binnen de gebouwen. Deze leefbaarheid bestaat in de eerste plaats uit het samenstel aan activiteiten en de sfeer waarin interne interactie en informeel overleg de boventoon voeren.

Heterogeniteit

Gebruik wordt langs informele richtlijnen (economische positie en passendheid nieuwe gebruikers, karakter van de activiteiten) ingedeeld waarbij activiteiten over het algemeen aan kunst en cultuurproductie, ambacht en service gerelateerd zijn. Hierbij zij aangemerkt dat de economische positie van gebruikers over het algemeen niet riant is. Onderlinge combinaties binnen productie en gebruik zijn legio; naast een werkfunctie hebben de panden over het algemeen de beschikking over woon - c.q. gastenverblijven.

Deze organische diversiteit en interactie is voorwaarde voor het voortbestaan.

Uitgangspunten gekoppeld aan karakter:

- regelgeving t.a.v. bouwbesluit, omgevingseisen etc. soepel toepassen
- ruimtes variërend in grootte en invulling, van kleine ateliers tot woon-werkruimtes
- kritische massa: Gerelateerd aan het karakteristieke van een broedplaats valt dit gegeven uit te drukken in sociale en (meer concreet) interactieve minima, gericht op kruisbestuiving en uitwisseling. Tentatief houden we minimaal rond 10 bewoners/gebruikers aan
- open bestemming (G2)

2. De bouwkundige vorm

Casco: het gebouw als middel

Gekoppeld aan de lage economische positie van gebruikers -bewoners bestaan broedplaatsen uit ruime,

goedkope ruimtes. Afwerking is casco, inrichting wordt gedaan op basis van eigen inzicht en kosten. Afwerking geldt ook niet als een eis binnen gebruikersgroepen. Het is meer productief om gebruikers de vrije hand te laten in het invullen van ruimtes. Prijs is voor hen meer een overweging dan invulling.

Aanvulling bouwkundige eisen broedplaatsen:

- locatie. Qua sfeer passen broedplaatsen bij uitstek in of rondom het stadscentrum.

Het centrum kan qua levendigheid ook niet zonder een kritische hoeveelheid meters broedplaats. Echter ook andere stadslocaties ('in de wijk') lenen zich voor het verschijnsel.

- m prijzen acceptabel voor weinig draagkrachtige groep (ervaringscijfer: tot f 50 per m)

- ondergrens kritische massa bouwvolume: financieel haalbaar concept op omvang van het gebouw

- woon, c.q. woonwerkruimtes binnen breed bereik

- minimale voorziening ten aanzien van toegang (grootte gangen en deuren) en toegankelijkheid

bijlage 2

Uit het reglement van de CAWA:

VOORDRACHT VAN EEN (BROEDPLAATS)GROEP VOOR EEN (WOON)WERKPAND

Een groep komt in aanmerking voor een nieuw (woon)werkpand of voor de vernieuwing van een huurcontract van een (woon)werkpand, als de groep tenminste voldoet aan de volgende voorwaarden:

1. De (broedplaats)groep heeft een visie op schrift gezet waarin wordt aangegeven op welke wijze de groep bijdraagt aan het culturele of creatieve klimaat van de wijk of de stad. Daarbij is sprake van de volgende kenmerken (waarbij het accent kan verschillen):

Autonomie

Het pand kent zelfbeheer en zelfbestuur door de (bewoners en) gebruikers. Zelfbeheer is een keuze voor autonomie en flexibiliteit, maar evenzeer een sociaal experiment dat zich voortdurend ontwikkelt. Daarmee is het op zich al een bijdrage aan de sociaal-culturele dynamiek van de stad.

Collectiviteit

Er is interne democratie. Het beheer, het onderhoud en de onderlinge interactie zijn bij uitstek een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor het project als geheel. Er is een actief beleid om de sociale cohesie te bevorderen en in stand te houden. Onderlinge hulpverlening is de norm en niet de uitzondering. Het collectief is gericht op duurzaamheid én flexibiliteit van het pand, de sociale structuur en alles wat daarbinnen gebeurt.

Functiemenging

Het gebruik is divers. (Wonen), werken en publieksfuncties zijn gemengd. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen kunstenaars en andere ambachtelijke bedrijvigheid. Evenmin bestaat er een principieel onderscheid tussen de culturele en de sociaalpolitieke dimensie, voorzover ze al niet samengaan. Er is ook diversiteit (in woonvormen,) in bedrijfsvoering en in vormen van arbeid. Bedrijvigheid is in principe kleinschalig.

Solidariteit

De bewoners en gebruikers zijn erop uit om connecties aan te gaan met elkaar en met de buitenwereld. Ze zijn initiërend in het leggen van contacten en het aangaan van samenwerkingsverbanden binnen hun eigen werkveld, en daarbuiten. Het pand is belangrijk voor minderheidsgroepen in het algemeen en voor de stedelijke subcultuur in het bijzonder. Het speelt een rol in de eigen buurt, en maakt deel uit van stedelijke en landelijke netwerken. Sociale bewogenheid is een constante factor, bij de individuele bewoners en gebruikers, en bij het pand als collectief.

Toegankelijkheid

De bewoners/gebruikers streven naar toegankelijkheid, zowel voor producenten als voor consumenten. Betaalbaarheid is daarbij een cruciale factor. Niet alleen als randvoorwaarde, maar ook omdat het ruimte schept voor solidariteit. En voor experimenten en vernieuwing. Openbaarheid en het streven naar openheid zijn essentieel

Bijlage 3

Conceptontwikkeling voor creatieve broedplaatsen (Mieke Verschoor)

blz 16 en 17

2.1.1 Ontstaansgeschiedenis

De broedplaatsen van vandaag de dag vinden hun oorsprong in de vrijplaatsen van de jaren zeventig en tachtig. De overgang van vrijplaats naar broedplaats heeft in diverse steden in Nederland plaatsgevonden, maar is het best gedocumenteerd in afstudeerscripties en beleidsdocumenten van de Gemeente Amsterdam.

Zo beschrijft Eckhardt (2007) in haar afstudeerscriptie hoe eind jaren zeventig in Amsterdam

in verschillende kraakpanden allerlei creatieve, ambachtelijke en maatschappelijke initiatieven tot bloei kwamen. Zelfbeschikking en solidariteit waren de uitgangspunten. Kunstenaars en artiesten zorgden voor de invulling. Vanaf eind jaren tachtig vormde het kunstzinnige aspect vaak de doorslaggevende factor bij de aankoop, legalisatie en/of het gedogen van de vrijplaatsen. Maar tegelijkertijd werden er ook vele panden ontruimd waardoor het gebrek aan goede accommodaties om te werken en te repeteren steeds nijpender werd. Een raadsadres uit 1998, ondertekend door honderden Amsterdamse kunstenaars, heeft de gemeente van Amsterdam doen beseffen dat er meer in de kunstzinnige subcultuur geïnvesteerd moet worden. Daarnaast hield Trevor Davies, directeur van het Kopenhaags International Theater, een pleidooi waarin hij de gemeente adviseerde een werkgroep in het leven te roepen die kijkt naar de waarde van het behouden van dergelijke bedreigde complexen. Het raadsadres en het pleidooi van Davies hebben uiteindelijk geleid tot het plan van aanpak *Geen cultuur zonder subcultuur* waarmee in 2000 het Amsterdamse broedplaatsenbeleid definitief van start ging. (Eckhardt, 2007) Het plan van aanpak richtte zich op de realisatie van 1.400 tot 2.000 woon- en/of werkruimten voor kunstenaars en subculturele groepen. De projectgroep Broedplaats Amsterdam fungeerde hierbij als netwerkcoördinator tussen de woningcorporaties, projectontwikkelaars en kunstenaars(groepen). De bestaande vrijplaatsen werden na enige saneringswerkzaamheden behouden. Zowel de vrijplaatsen als de nieuwe woon-werkpanden kwamen in dit nieuwe beleid *culturele broedplaats* te heten (Amsterdam, 2000). Maar, al snel ontstond er kritiek over het feit dat de gemeente niet voldeed aan de werkelijke behoefte van de doelgroep. Het tijdelijke karakter van de nieuwe broedplaatsen, het toewijzingsbeleid dat berustte op bedrijfsplannen en het negeren van het belang van een organische ontstaanswijze van dergelijke broedplaatsgroepen vormden volgens Eckhardt (2007) de kern van deze kritiek. Broedplaatsen bleken iets heel anders te zijn dan de vrijplaatsen uit de jaren zeventig en tachtig. Dit project liep in 2005 af. Echter, de zienswijze dat steden baat kunnen hebben bij een zich duurzaam vestigende creatieve industrie, heeft ervoor gezorgd dat de gemeenteraad het besluit nam het project met een enigszins aangepaste werkwijze voort te zetten tot 2012 onder de noemer *Programma Broedplaatsen*

Ontwerpers: kraakverbod slecht voor design

ACHTERGROND, Van onze verslaggever Rob Gollin op 28 oktober '09

AMSTERDAM - Het kraakverbod wordt ook aangevochten door bekende ontwerpers. Het vermaarde Dutch Design kon opbloeien door kraakpanden als ateliers.

Maarten Baas stak voor het eerst meubels in brand – de ontwerper zou er beroemd mee worden – in een gekraakte hal op een bedrijfsterrein in Veldhoven. De grillige Cinderella-tafel van Demakersvan werd gefabriceerd in een tamelijk bouwvallige boerderij in Nuenen die het collectief als anti-kraak bewoonde.

Zo zie je maar tot welk moois lage woonlasten en grote ruimten kunnen leiden. De tegenstanders van het kraakverbod waarmee de Tweede Kamer vorige week instemde, kregen dinsdag bijval uit creatieve hoek. Enkele ontwerpers boden de Eerste Kamer een lijst aan met tientallen namen van verontruste collega's.

Naast Baas en Demakersvan zijn dat onder anderen Jurgen Bey, Piet Hein Eek, Richard Hutten, Studio Job, Atelier NL en museumdirecteur Sjarel Ex. Hun boodschap: vergeet niet dat Dutch Design, nu zo in internationale belangstelling, groot is geworden dankzij goedkope en ruime ateliers die de beginnende kunstenaar niet zelden betrok als kraakwacht of door een koevoet tussen deur en sponning te steken.

Initiatiefnemer is Martin Born, ontwerper te Eindhoven, Duitser van origine. 'De huidige iconen van de Nederlandse cultuur hebben bijna allemaal een krakersverleden. Ze kregen de kans zich te ontwikkelen omdat ze zich geen zorgen hoefden te maken over hoge huren en konden experimenteren in grote ruimten. Onderschat het niet: dit is een kwestie van nationaal belang.'

Ontwerper Maarten Baas maakte in het verleden geregeld gebruik van de bedrijfshal die zijn compagnon Bas den Herder in Veldhoven had gekraakt. 'Eindhoven wil graag een broedplaats of zoiets zijn van design. Daarvoor zijn adviesbureaus ingehuurd, brainstormsessies georganiseerd, rapporten geschreven, terwijl er één oplossing is: goedkope ruimten. Je zult zien: dan gaat alles vanzelf. Daar komt de creatieve sector op af. Kijk naar Berlijn. Het is nu eenmaal moeilijker iets moois te maken als je ook drie dagen per week in een bar moet werken om de huur te kunnen betalen.' Volgens hem gedragen ontwerpers zich doorgaans als goede huismeesters. 'Je ziet vaak dat ze er galleries maken en publiek binnenlaten. Onderhoud is ook in hun belang.'

Jeroen Verhoeven van Demakersvan bewaart warme herinneringen aan zijn studententijd in de Nuenense woonboerderij. 'Prachtig uitzicht, een lap grond, en we konden er een eigen werkplaats inrichten. Die van de academie in Eindhoven was altijd bezet.' Het was ook de plek waar het collectief ontstond: de andere bewoners waren zijn broer Joep en Judith de Graauw. 'We kwamen erachter dat we elkaar 24 uur per dag verdroegen.'

Verhoeven vreest verstrekkingen van het verbod. 'Het zijn kunstenaars die zich in afgeschreven buurten vestigen. Daarna komen de yuppen en ontstaan gewilde wijken. Dat hele proces wordt nu verstoord.'

Vraag aan Martin Born: komt de actie niet te laat? 'Het is nog steeds geen gelopen koers, denken wij.'

Het gras van de buurman is groener, maar of die kleur bij het eigen huis past is maar de vraag.

(een nooit verstuurd notitie uit 2008 over de noodzaak voor Amsterdam om uit te gaan van de kracht van de eigen burgers)

Hessel Dokkum

De nieuw benoemde commissieleden van de CAWA, wat de toewijzing moet gaan doen voor ateliers en woonwerkplanden in Amsterdam, waren onlangs uitgenodigd om een gesprek te hebben met de Amsterdamse wethouder cultuur.

Na het voorstellen en wat heen en weer gekeuvel benadrukte de wethouder dat het belangrijk voor de stad Amsterdam is dat creatieve mensen van buiten Amsterdam en van buiten Nederland een werkplek moeten gaan krijgen in Amsterdam.

Dit aandachtspunt werd haar ingegeven door het feit dat Amsterdam in haar beleid de theorie van Richard Florida, beschreven in "The Rise of the creative class (and how it's transforming work, leisure, community, and everyday life)"(1) helemaal omarmd heeft. Het idee erachter is dat om een economische spin-off te krijgen het noodzakelijk is dat de stad een creatieve impuls krijgt. Amsterdam probeert deze creatieve impuls te forceren door buitenlandse leden van de creatieve klasse te verlokken naar Amsterdam te komen, waardoor bedrijven vanzelf zullen komen om zich daar te vestigen waar de creatieve klasse zich prettig voelt. Amsterdam zet meer in op de creatieve kracht van buitenstaanders, dan op de creatieve kracht van haar eigen bewoners zelf.

Richard Florida heeft in het genoemde boek onder andere onderzocht wat de levenswijze is van mensen die volgens hem behoren tot de creatieve klasse. Uit dit onderzoek blijkt dat deze mensen graag dingen in hun eentje doen. Ze voelen zich niet snel verbonden met hun werk en veranderen daarom snel van baas. Daarnaast doen zij vaak individualistische sporten zoals bergbeklimmen en fietsen. Deze mensen doen dingen en kopen producten om de belevenissen en ervaringen, niet om het product zelf. Ze willen zo veel mogelijk dingen ervaren en het liefst zo divers mogelijk. Ze zijn sterk op het eigen individuele ik gericht, en gaan sociaal gezien geen sterke banden aan met anderen. Ze hebben een eigen levensstijl en een eigen kijk op de wereld.

Om te kunnen bepalen of een stad behoort tot de creatieve steden heeft Richard Florida de creativiteitsindex uitgevonden. Met deze index kunnen beleidsmakers te weten komen hoe creatief een bepaalde plek of stad is. Hiervoor maakt Richard Florida gebruik van een mix van vier gelijk gewogen factoren:

- Het aandeel creatieve werkers in de beroepsbevolking (de mensen die volgens Richard Florida onder de creatieve klasse vallen)
- Innovatie (het aantal aanvragen van patenten per hoofd van de bevolking)
- De aanwezigheid van de high-tech industrie (De technische mogelijkheden, producten en diensten)
- Diversiteit (de mate waarin men openstaat voor verschillen, zoals homo's en mensen van verschillende etniciteit).

Als deze vier factoren met elkaar gemixt worden krijgt een plek of stad een bepaalde score en aan de hand daarvan is te zien of die plek of stad een hoog creativiteitsgehalte heeft. Er is dan te bepalen hoe aantrekkelijk die stad of plek is om talent aan te trekken, en of het voor bedrijven interessant is zich daar te vestigen.

In slechts één alineaatje (2) van zijn boek laat Richard Florida echter ook iets anders zien (citaat): *"de grote creatieve steden, zoals San Fransisco, Seattle, Boston, Chicago, Denver en Boulder, hebben een hoog niveau van innovatie en high-tec industrie en erg hoge niveaus van diversiteit, maar scoren in verhouding met andere steden lager dan het gemiddelde niveau als het gaat om sociaal kapitaal en als het gaat over het gemiddelde niveau van politieke betrokkenheid."*

Dit laatste geeft te denken en laat in wezen het verband zien tussen de individualistische ongebondenheid van de creatieve klasse met een degenererende sociale samenhang in de creatieve steden.

Het vreemde is dat veel beleidsmakers wel hun mond vol hebben over dat het voor Amsterdam, vanwege de economische spin-off, belangrijk is om in te zetten op de creatieve stad, maar dat slechts zeer weinigen van deze beleidsmakers ook daadwerkelijk het boek van Richard Florida, en dus ook deze kleine essentiële passage, gelezen hebben. Velen weten wel via uittreksels en horen zeggen wat in grove lijn de theorie van Richard Florida inhoudt, en proberen dat wat ze weten in beleid uit te drukken.

Binnen de Hoofdpijnen kunst en cultuur 2009-2012 van Amsterdam (3), geschreven door de Dienst Maatschappelijke Ontwikkelingen om te komen tot het kunstenplan 2009-2012, wordt er bijvoorbeeld duidelijk ingezet om buitenlanders en andere mensen van buiten Amsterdam aan te trekken (citaat): *"Steden die willen groeien, zegt de al eerder genoemde Richard Florida, moeten zich niet concentreren op het aantrekken van bedrijven, maar op het creëren van het juiste klimaat voor de 'creative class': hoogopgeleide en deskundige mensen, variërend van filmmaker, schrijver en architect tot dokters, advocaten en accountants. In het vorige hoofdstuk schreven wij al, dat Amsterdam daarvoor bij uitstek geschikt is.*

Om dat 'juiste klimaat' te scheppen is het van belang de aantrekkingskracht van de stad te vergroten. Het is van cruciaal belang dat we inzetten op het aantrekken van toptalent van buiten Amsterdam en Nederland, waarbij we vanzelfsprekend het Amsterdamse talent zullen koesteren. Het kunstvakonderwijs moet een meer internationale uitstraling krijgen. Dat kan bij voorbeeld door uitbreiding van goede studentenhuysvesting voor buitenlandse studenten. Ook reserveren we een belangrijk deel van de jaarlijks vrijkomende ateliers en (woon)werkruimtes voor jonge kunstenaars uit Nederland en daarbuiten. Juist om die reden hebben ook de kunstinstellingen een rol in het aantrekken van toptalent, zeker ook uit het buitenland. Door onderscheiden producties, goede relaties met buitenlandse instellingen, kan er een klimaat ontstaan waarin toptalent zich verder kan bekwamen en zijn talenten kan tonen aan het Amsterdamse publiek, maar zeker ook aan de makers en spelers binnen de kunstsector.

De Gemeente kan zelf concreet de randvoorwaarden creëren en onderwijsinstellingen en kunstinstellingen stimuleren om hun activiteiten aantrekkelijk te maken voor toptalent uit het buitenland."

De aandacht gaat duidelijk naar het buitenlandse talent, het Amsterdamse talent wordt weliswaar genoemd, maar moet genoegen nemen met een klein bijzinnetje. Blijkbaar is het niet nodig om voor de stimulatie van dit talent speciaal beleid te ontwikkelen. Men wil dus inzetten op talent van buiten Amsterdam wat blijkbaar de stad zodanig aantrekkelijk moet maken dat bedrijven en andere creatievelingen er gaan neerstrijken. Dit talent zou moeten behoren tot de creatieve klasse die, zoals Richard Florida aangegeven heeft, erg individualistisch is en zwakke sociale banden aangaat.

Het sociale kapitaal van de stad zal onder druk komen te staan als de stad ingericht wordt om dit soort mensen te behagen (sociaal kapitaal kan algemeen omschreven worden als 'de hulpmiddelen die in een gemeenschap aanwezig zijn om de gezins- en sociale organisatie vorm te geven.' Deze hulpmiddelen vinden hun voedingsbodem in acties zoals gemeenschapsactiviteiten, sociale steun en participatie. Belangrijke elementen van sociaal kapitaal zijn de kwaliteit van sociale relaties, groepslidmaatschap, formele en informele netwerken, gedeelde normen, vertrouwen, wederkerigheid en inzet voor de gemeenschap (4)).

Bewoners van de stad maken zich druk om hun leefomgeving en de problemen die daar spelen. Ze zullen daar anders mee omgaan dan mensen die de stad alleen maar tijdelijk willen gebruiken om van alles mee te maken en om hun eigen creatieve ding te doen. Bewoners zullen willen investeren in hun leefomgeving in plaats van alleen maar gebruik te willen maken van hun directe omgeving vanwege een genotsgril en consumptiedrang. Als er ingezet wordt op de creatieve kracht van de eigen bewoners van de stad zal dit zeer waarschijnlijk ook het sociale kapitaal van de stad waarborgen en misschien wel vergroten.

In Amsterdam is er een groot creatief kapitaal aanwezig. Een groot deel van dit eigen creatieve kapitaal is echter nog nooit aangesproken of bereikt, omdat de meeste beleidsmakers en politici tot de blanke middenklasse behoren en andere etnische groepen binnen de multiculturele bevolking nauwelijks weten te vinden. In plaats van beleid te maken om de creatievelingen van buitenaf de stad in te trekken zou er juist beleid moeten komen om de energie van mensen uit Amsterdam zelf te stimuleren en plek te geven.

Charles Landry, schrijver van het boek "The Art of City Making" (5) propageert het gebruik van de energie van bewoners van steden zelf. Nieuw aan de filosofie van Charles Landry is dat hij vindt dat stedelijke ontwikkeling veel meer een ethische basis moet krijgen. (citaat) *"Vergeet niet dat het uiteindelijk de mensen zijn die een stad maken. Een gemeentebestuur dat zijn burgers centraal durft te stellen en zich om hun geluk en welbevinden bekommert, is slim bezig. Want tevreden inwoners zijn het beste visitekaartje van de stad."* Hij haakt in zijn boek in op de creatieve klasse (citaat): *"Creativiteit is niet voorbehouden aan de creatieve klasse, die volgens Florida maar zo'n dertig procent van de bevolking uitmaakt. Iedereen is creatief. Gewone mensen zijn in staat tot buitengewone prestaties. De creatieve stad is beter te vergelijken met een jamsessie van jazzmusici dan met een concert van een symfonieorkest. Een orkest heeft maar één dirigent, terwijl jazz juist democratisch en spontaan is. Een stad heeft meer aan een paar duizend mensen die in welk opzicht dan ook creatief zijn dan aan een plan waarin staat hoe de creatieve klasse gestimuleerd kan worden."*

Het Financieel Dagblad heeft afgelopen november, naast hun recensie van zijn boek, het belang van de kijk van Charles Landry onderschreven (citaat) (6): *In ons eigen land is het gedachtegoed van Charles Landry niet zo bekend. Nog steeds domineren de ideeën van Richard Florida het debat over steden, creativiteit en beleid. Dat is onder meer te zien in steden als Amsterdam, Rotterdam, Groningen en Arnhem. Ook kleinere gemeenten, van Assen tot Zaanstad, gaan met de kudde mee en hebben het gevoel dat ze 'iets' met de creatieve klasse moeten. Met zijn brede kijk zou Landry deze gemeenten veel meer kunnen inspireren dan Richard Florida. Dat klopt zegt Frans Boekema, hoogleraar economische geografie aan de Nijmeegse Radboud Universiteit. 'De theorie van Florida is een hype. Die past in een wending in het denken over steden. Florida laat zien dat cultuur in de zin van kunst, architectuur, design en festivals een stad op de kaart kan zetten. Denk aan het Groninger Museum, de Dutch Design Week in Eindhoven en de Amsterdamse Uitmarkt. Maar misschien nog wel belangrijker voor een stad is de mentaliteit van haar bevolking, dus de specifieke stadscultuur waarover Landry het heeft. Beide vormen van cultuur zijn van belang.*

De theorie van Charles Landry hoeft niet in tegenspraak te zijn met de theorie van Richard Florida. Als de basis en de kracht van de creativiteit in een stad in handen is van de bewoners zelf, zal dit een aantrekkingskracht hebben voor buitenstaanders. Omdat de creativiteit van de bewoners leading is zal de creativiteit van deze buitenstaanders deze basis alleen maar kunnen versterken, waardoor enerzijds het sociale kapitaal binnen een stad gewaarborgd blijft, en anderzijds bedrijven zich in de stad willen vestigen omdat de creatieve klasse daar ook aanwezig is. Met andere woorden als het beleid van de stad gericht is op het stimuleren van de creatieve kracht van de bewoners zelf zal de creatieve klasse van buiten vanzelf de stad binnenkomen zonder dat het extra geld en energie kost. De creatieve klasse van buiten Amsterdam vindt zijn plekje wel in de stad.

De eerder in dit artikel genoemde leden van de CAWA zullen, omdat ze ook gevraagd en ongevraagd advies mogen uitbrengen, bij de wethouder van Cultuur onder ogen moeten brengen dat inzetten op de creatieve industrie een uitstekend economisch middel voor de stad is, maar wil de sociale samenhang binnen de stad versterkt worden er via het beleid ingezet moet gaan worden op de creatieve kracht van de stadbewoners zelf. De wethouder moet duidelijk gemaakt worden dat ons eigen gras misschien wel sterker en

groener is dan het gras van de buurman, en dat het noodzakelijk is om eerst de eigen tuin te onderhouden voordat er ander gras ingezaaid kan worden.

Hessel Dokkum, 3-1-2008

Bronnen

- (1) "The Rise of the creative class (and how it's transforming work, leisure, community, and everyday life)" geschreven door Richard Florida (paperback, uitgegeven in 2004 door Basic Books)
- (2) blz. 275 van "The Rise of the creative class (and how it's transforming work, leisure, community, and everyday life)" geschreven door Richard Florida (paperback, uitgegeven in 2004 door Basic Books)
- (3) "Hoofdpijnen kunst en cultuur 2009-2012 van Amsterdam" geschreven door DMO
- (4) http://nl.wikipedia.org/wiki/Sociaal_kapitaal
- (5) en (6) "De stad als jamsessie" Het Financieel Dagblad, 24 november 2007, geschreven door R. Dalm en G.J. van Hospers

Incidenten worden niet voorkomen door steeds nieuwe regels. Ze gebeuren gewoon. Wen er maar aan

Margo Trappenburg

Bijzonder hoogleraar sociaal-politieke aspecten van de verzorgingsstaat en overlegconomie (Dreesleerstoel) aan de Universiteit van Amsterdam. Auteur van onder meer 'Genoeg is genoeg. Over gezondheidszorg en democratie' (m.m.v. Hester v.d. Bovenkamp), Amsterdam University Press, 2008.

Shit happens. Er bezwijkt een rivierdijk. Bewoners in een verpleeghuis lopen salmonellavergiftiging op na het eten van kippensoep bij de lunch. Je gaat gezellig met elkaar naar een bloemententoonstelling, blij je na afloop besmet met legionella. Kan gebeuren.

Kan misschien gebeuren, maar van nu af aan niet meer, vinden politici uit oppositiefracties. Zij roepen de verantwoordelijke bewindspersonen op het matje en verklaren dat zij altijd al hebben gezegd dat de rivierdijken moesten worden versterkt, dat er meer toezicht moest zijn op verpleeghuizen en dat we alerter moeten zijn op de waterhuishouding van toeristische attracties. De verantwoordelijke politici worden stevig aan de tand gevoeld door journalisten op televisie en radio, die heel alert zijn bij dit soort incidenten. Enkele politici betogen dat er altijd wel iets misgaat, maar de meeste bewindspersonen gaan direct overstag. Zij beloven dat ze nieuwe regels zullen opstellen, strenger gaan controleren, dat ze er alles aan zullen doen om herhaling van incidenten als deze te voorkomen – voor *insiders*: de risico-regel-reflex (RRR).

Na inwerkingtreding van de nieuwe regels kunnen twee dingen gebeuren. Er vindt, ondanks het feit dat nieuwe regels zijn opgesteld om incidenten als bovengenoemd te voorkomen, een nieuw incident plaats, wat leidt tot een roep om nóg striktere handhaving. Of er vindt geen nieuw incident plaats. Dan gaan burgers en journalisten klagen over verstikkende regelgeving.

Insiders (ambtenaren, wetenschappers en publicisten) hebben vier oplossingen bedacht om de risico-regel reflex tegen te gaan. 1) Maak burgers duidelijk dat verzorgingsstaten die van de wieg tot het graf ieder risico dekken, uit de tijd zijn. Soms gaan dingen gewoon mis en moet de burger zelf opdraaien voor de gevolgen. 2) Kies voor een rationeler, wetenschappelijker veiligheidsbeleid; ga niet lukraak hier en daar wat risico's bestrijden maar probeer zoveel mogelijk veiligheid te realiseren tegen zo min mogelijk kosten. 3) Kies voor een democratischer veiligheidsbeleid. Risicobestrijding is een kwestie van prioriteiten stellen. Daar moeten burgers over mee kunnen praten. Willen ze meer controle op alcohol in het verkeer? Strenger toezicht op brandvoorschriften? Als burgers inspraak krijgen, kunnen ze er mee leven dat andere dingen moeten wijken. 4) Bezint eer gij begint: voordat nieuwe regels worden uitgevaardigd zou je alle nadelen daarvan op een rijtje moeten zetten en die moeten afwegen tegen de voor- en nadelen van de status quo.

Klinkt allemaal plausibel en je vraagt je af waarom de risico-regel-reflex nog steeds een probleem is als er zoveel oplossingen in omloop zijn.

Het is een illusie te denken dat incidenten kunnen worden uitgebannen door met steeds nieuwe regels te komen: de risico-regel-reflex. Denk liever eerst rustig na voordat de zoveelste papieren tijger het land in wordt gestuurd.

Het is overdreven te stellen dat burgers de overheid van alles de schuld geven

Dat zit zo.

Een van de leidende gedachten achter de RRR is dat wij, burgers, de overheid overal de schuld van geven. Dat is sterk overdreven. De meeste burgers geven de overheid niet de schuld als hun vakantie verregent, als hun huwelijk stukloopt, hun auto kapot gaat, of hun zoon niet goed mee kan op school. Bij gezondheidsproblemen zijn we steeds meer geneigd de schuld bij onszelf te zoeken. Ouderdomsdiabetes wordt veroorzaakt door overgewicht. Hart- en vaatziekten en longkanker door roken. Leverproblemen door alcoholmisbruik.

Bij een voorheen klassieke overheidstaak als criminaliteitsbestrijding geven we ook eerder onszelf dan de overheid de schuld als het mis gaat. Als je TomTom uit je auto wordt gestolen is dat je eigen schuld. Dan had je die maar uit

het zicht moeten leggen. Je moet je kamer afsluiten op je werk, je spullen achter slot en grendel opbergen op school, je bagage niet onbeheerd achterlaten en je portemonnee onder in je tas stoppen als je de stad ingaat.

Veel burgers zullen zich niet herkennen in het beeld van verwende kinderen die de overheid overal voor verantwoordelijk houden.

Anders dan soms wordt gedacht vloeit de risico-regel-reflex ook niet voort uit kwalijke eigenschappen (een overdreven hang naar veiligheid, of een kinderachtige 'pech moet weg'-houding). Het is een saillante observatie over westerse culturen in *Nomade*, de nieuwe besteller van Ayaan Hirsi Ali. In de nomadische cultuur van haar Somalische clans heerst een fatalistische visie op narigheid. Droogte, hitte, ziekte, honger, armoede – Allah heeft het zo gewild en daar legt men zich bij neer. In Nederland vinden we dat honger, ziekte en gebrek natuurlijke of maatschappelijke problemen zijn, die je kunt oplossen. Wij bouwen dijken, organiseren ziekenverzorging, graven kanalen en creëren sociale verzekeringssystemen. Als iets naars gebeurt (Savanna, het Maasmeisje, een doodgeden jonger fietser op de Dam) dan is onze primaire respons activistisch. We willen helpen, we willen de slachtoffers steunen, we willen zorgen dat het niet nog eens gebeurt.

Het zal niet meevallen deze culturele reflex te veranderen. Wat moet er voor in de plaats komen? Fatalistische acceptatie? Het meest logische alternatief voor een roep om overheidsingrijpen is een gang naar de rechter om andere burgers aansprakelijk te stellen. Op die manier treedt de risico-regel-reflex niet op, maar het is de vraag of aan de Amerikaanse claimcultuur de voorkeur moet worden gegeven. We kennen allemaal de hilarische voorbeelden van Amerikaanse fabrikanten die zich tegen alle mogelijke schadeclaims moeten indekken ('Leg uw natte huisdier niet in de magnetron') en van Amerikaanse artsen die torenhoge premies moeten betalen om zich te verzekeren tegen aansprakelijkheid als gevolg van medische fouten.

De eerste oplossing voor de risico-regel-reflex was meer verantwoordelijkheid tegenover de burger. Maar de vraag is of de overheid dit echt wil. Op het terrein van de gezondheidszorg en op dat van de criminaliteitsbestrijding heeft zij al een grote verantwoordelijkheid bij burgers neergelegd, maar op beide terreinen is die gebonden aan strikte grenzen. Echt zelf verantwoordelijkheid nemen lijkt niet de bedoeling. Je mag op het terrein van de gezondheidszorg zelf bepalen of je wel of niet sport, wel of niet rookt en meer of minder alcohol gebruikt. Je mag zelf een ziektekostenverzekering kiezen, naar eigen smaak en voorkeur. Maar als je vervolgens zelf besluit om je tienerdochter niet te laten inenten tegen baarmoederhalskanker, is dat weer niet de bedoeling. En als je zelf besluit een total body scan te laten doen bij wijze van verstandige preventie, blijkt dat de Nederlandse overheid dat heeft verboden.

Op het terrein van de criminaliteitsbestrijding mag de burger een heleboel eigen boontjes doppen, maar ook hier is de boodschap dubbelzinnig. Wel je huis beveiligen tegen inbraak, kijkgaatjes aanbrengen in de deur en je bagage in de gaten houden. Maar geen pepperspray

meenemen in je handtas en geen honkbalknuppel klaarleggen onder de kassa voor het geval dat iemand het voorziene heeft op de inhoud.

Het lijkt verstandig dat de overheid zich realiseert dat een verschuiving van verantwoordelijkheid naar de burger niet goed valt bij die burger als daar allerlei haken en ogen aan zitten.

Is het bij de eerste oplossing de vraag of de overheid dit echt wil, bij de tweede oplossing moeten we ons afvragen of dit wel kan. De tweede oplossing veronderstelt dat we allerlei soorten risico's met elkaar kunnen vergelijken om vervolgens door middel van een ingewikkelde rekenom te bepalen hoe we met een gegeven budget zoveel mogelijk veiligheidswinst kunnen realiseren.

Een voorbeeld. Een fictieve uitzending van een actualiteitenrubriek aan de vooravond van de gemeenteraadsverkiezingen. De presentator laat een zak met geld zien en vraagt ons hoe we dat willen besteden. We mogen kiezen tussen extra verlichting op een parkeerterrein waar vorig jaar twee jonge vrouwen werden verkracht, ventilatie op een basisschool waar de luchtkwaliteit te wensen overlaat (slechte ventilatie kan de leerprestaties van kinderen negatief beïnvloeden), of extra schoonmaak in een achterstandswijk (de veiligheid in een wijk gaat omhoog als die een opgeruimde indruk maakt).

Waarschijnlijk zullen er best burgers en politici zijn die een keuze durven maken en deze kunnen beargmenteren, maar hun keuze is

niet gebaseerd op een rekenom. Burgers en politici zijn in hun hoofd niet bezig het risico op verkrachting uit te drukken in veiligheidspunten, om vervolgens de luchtkwaliteit op scholen uit te drukken in soortgelijke veiligheidspunten. Wat burgers en politici doen in zo'n geval is een politieke keuze maken: ze vinden het welbevinden van burgers in achterstandswijken be-

Strengere veiligheidsvoorschriften leiden vrijwel altijd tot meer bureaucratie

langrijker dan de luchtkwaliteit op basisscholen of vice versa. Ze vinden veiligheid op straat belangrijker dan onderwijs, of vice versa. Het idee dat je politieke keuzes kunt vervangen door wetenschappelijke rekenommen is een illusie.

Politieke besluitvorming met inspraak door burgers (oplossing 3) is bij dergelijke keuzes veel verstandiger. Maar inspraak en democratie zijn lang niet altijd een oplossing. Veiligheidsbeleid is vaak handhavingsbeleid. Er zijn talloze voorschriften over verkeersveiligheid, hygiëne, brandveiligheid, veiligheid in huizen dankzij politietoezicht enzovoorts. Stel dat we hier met elkaar over praten, prioriteiten stellen en die transparant en democratisch publiceren op de gemeentelijke website.

Vervolgens treedt de boevenlogica in wer-

king. De caféhoudster denkt: gelukkig, de brandvoorschriften gaan ze dit jaar niet controleren. Dan kan ik nog wel even wachten met het vervangen van die gevaarlijke oven. De manager in het verpleeghuis concludeert: we kunnen wel met minder schoonmaak toe, want ze komen dit jaar toch niet langs. De automobilist denkt: eindelijk is dat geneuzel over de maximumsnelheid voorbij. Daar letten ze gelukkig niet meer op in deze gemeente. En de inbreker berekent zijn kansen: politieursurveillance hebben ze in die wijk geschrappt, dus laat ik het daar eens proberen.

In andere gevallen heeft veiligheidsbeleid te maken met de keuze van locaties. Er wordt op landelijk niveau besloten dat ondergrondse opslag van CO₂ goed is voor het milieu. De eerste CO₂-opslag staat gepland in Barendrecht. Wat is democratisch in dit verband? Krijgen de inwoners van Barendrecht een vetorecht? Dan zullen veel plannen schipbreuk lijden omdat bewoners de risico's begrijpelijkerwijs liever niet in hun buurt willen hebben ('Kan die opslag niet bij de minister in de achtertuin als zij het zo'n mooi en veilig idee vindt?'). Zelfs als volledige compensatie wordt toegezegd zouden burgers zich blijvend kunnen verzetten. Gezondheidschade is immers meer dan onkosten bij de dokter. Benauwdheid valt niet op te lossen met meer geld. En als de democratische besluitvorming op een hoger niveau wordt gelegd (bij de gemeente, de provincie of het rijk), is het de vraag of dat wel eerlijk en democratisch is ten opzichte van de burgers die de risico's lopen.

Resteert oplossing 4: bezint eer gij begint, en denk heel goed na voor je ergens nieuw beleid op loslaat. Elk incident is vervelend. Niemand wil dat het nog een keer gebeurt, maar beter is het om rustig na te denken hoe erop te reageren. Aan iedere beleidswijziging zijn voor- en nadelen verbonden en ook die nadelen moeten worden belicht. Wat zal het gevolg zijn van strengere hygiëne-eisen in zorginstellingen? De kans dat bewoners besmet raken met een bacterie wordt kleiner. Dat is een voordeel. Maar wat zijn de nadelen? Zal op grote schaal worden gekozen voor gevriesdroogd eten uit pakjes? Zullen bewoners nog mogen helpen in de keuken als zij dat leuk vinden? Nieuw beleid of strenger handhaven kost bijna altijd geld en leidt dus tot lastenverzwaring. Strengere veiligheidsvoorschriften leiden vaak tot meer bureaucratie. Voor veel burgers, instellingen en bedrijven is de administratieve lastendruk nu al vrij hoog. Een verdere verzwaring daarvan is nadelig, en dat moet mee tellen bij het nadenken over veiligheidseisen.

Rustig nadenken na een incident komt over als niet stoer of spectaculair. Maar toch biedt juist dat de meeste kans om iets aan de risico-regel-reflex te veranderen.)

Op woensdag 19 mei is Margo Trappenburg inleider van een workshop over dit onderwerp tijdens de werkconferentie Dag van het Risico. Deze is georganiseerd door het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Zie www.overheidvoordetoeekomst.nl/dag-van-het-risico.

In 2025 is de burger zelf weer verantwoordelijk

Geef ruimte aan de ondernemersgeest

Het zou voor Nederlanders goed zijn als zij wat minder op de overheid en wat meer op hun eigen kunnen vertrouwen, vindt **James Kennedy**. Deel 12 in een serie.

Veel is in Nederland veranderd sinds de hoogtijdagen van de verzorgingsstaat. Maar Nederland blijft in mijn ogen – ik ben in Amerika geboren en getogen – een stijf gereguleerd land, waar iedereen leeft in het vertrouwen dat de staat voor haar burgers zorgt. De overheid bepaalt waar gebouwd wordt en waar parken en de winkels komen, elke boom is aangeplant, de koopkrachtplaatjes worden continu bijgesteld en zelfs achter de voordeur worden gezinnen in de gaten gehouden. Voor mensen die hun huur of ziektekostenverzekering nauwelijks kunnen betalen, is er huur- en zorgtoeslag, en iedereen is verzekerd van een minimuminkomen. Zelf bij beleid waar de burgers aan

ten onrechte – gelooft dat de spreuk 'God helps those who help themselves' ergens in de Bijbel staat. Wij vinden dat maatschappelijke organisaties en initiatieven zichzelf moeten bedruipen en vooral gerund horen te worden door enthousiaste vrijwilligers die hun hand niet ophouden bij de overheid.

Het is geen panacee voor de toekomst. Niet alleen draagt deze maatschappelijke visie bij aan een grotere scheiding tussen arm en rijk en meer onzekerheid, maar zij schept bovendien de illusie dat Amerikanen het eigenlijk kunnen stellen zonder overheid. Zo'n blinde vlek belemmert hun toekomst.

Maar het gaat in dit artikel om de toekomst van Nederland in 2025, niet van de VS. En het lijkt me in dit land van overregulering gepast om meer in te zetten op de Nederlandse ondernemersgeest, die mensen vertrouwen geeft in hun eigen vermogen, zodat zij als 'rugged individuals' hun eigen leven kunnen inrichten. Soms vrees ik dat het Nederlandse individualisme niets meer is dan *Dutch courage*, ze durven alleen risico's te nemen omdat de verzorgingsstaat een goed vangnet biedt. Maar de toekomst kan het tegendeel bewijzen.

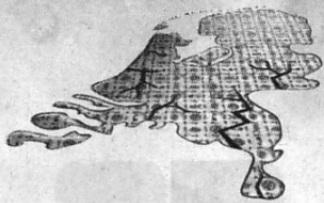
En daarom zou ik flink willen snijden in de overheidssubsidies om burgers weer zelf verantwoordelijk te maken voor hun leven. Maar wel zonder het kind met het badwater weg te gooien. Dus behoudt de mooie fiets- en wandelpaden en de schone overgang tussen stad en platteland. Maar stap af van het maakbaarheidsdenken en de paternalistische regelingen. Waarom moeten belastingkortingen bestaan voor gezinnen die werk en zorg combineren naast de kinderopvangtoeslag, de kindgebijds, het kindgebonden budget en de arbeidskorting? Waarom worden particuliere organisaties nog steeds zwaar gesubsidieerd? Waarom hoeven studenten van vermogende huishoudens weinig te betalen voor hun studie? Waar-

om wordt er niet meer gedaan om Nederland een immigratieland te maken waarin talent en inzet welkom wordt? Waarom wordt zoveel belastinggeld uitgegeven aan voorlichtingscampagnes om mentaliteitsveranderingen te weeg te brengen? Kunnen Nederlandse burgers daar niet zelf verantwoordelijk voor zijn?

Als de overheid meer van de burger verwacht, moeten de burgers de ruimte wel krijgen om die verantwoordelijkheid op zich te nemen. Tegen 2025 moeten de loonbelastingen omlaag en kan de overheid meer inkomsten genereren door consumptie en vervuiling te belasten. Als Nederlanders hun gewicht als burgers kunnen doen gelden, zal hun inzet ten bate van goede doelen de komende vijftien jaar verhoogd worden. Het is niet de bedoeling om burgers te stimuleren opdat de overheid ontslagen kan worden van de verantwoordelijkheid om te zorgen voor de zwakken in de samenleving. Maar het is van evenveel belang om de talenten van Nederlanders optimaal te benutten en het onderste uit de kan te halen.

James Kennedy is een Amerikaanse historicus, en hoogleraar Nederlandse geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam.

Het Nederland van morgen

zet zouden moeten zijn – de Wet maatschappelijke ondersteuning – houdt de lokale overheid graag het heft in eigen handen.

Zelf bekruip me af en toe een gevoel van benauwdheid. Deze hang naar zekerheid en gelijkheid lijkt te passen bij Nederland. Nederlanders morren niet als zij belasting moeten betalen, omdat ze houden van de zekerheid die de overheid hun biedt.

Uiteraard ben ik van huis uit wat anders gewend. Wij betalen niet graag belasting en zien de overheid snel als dief van onze zuur verdiende centen. Wij vinden dat mensen zelf verantwoordelijk zijn voor de keuzes die zij maken in hun leven. Uit een enquête van enkele jaren geleden bleek dat een meerderheid van de Amerikanen –

‘Amsterdam is ingedut, de stad wordt te braaf’

Joep Peeters, die zelf zo'n tien keer per jaar in Amsterdam is, heeft een uitermate somber beeld van de inspanningen die de stad levert om een beetje mee te tellen in de wereld. "De stad moet wakker worden en in de spiegel kijken. Amsterdammers waren altijd entrepreneurs, maar ze zijn bureaucratisch geworden; men heeft zich teruggetrokken in commissies en praatgroepen. Leiderschap ontbreekt, de stad is verdwaald in discussiegroepen. En als investeerder word je geconfronteerd met stadsdelen: aan de ene kant van de straat mag lichtreclame wel, aan de andere kant niet – dat hebben we aan de De Boelelaan meegemaakt. Als je in Amsterdam een project wilt ontwikkelen, ben je vijf jaar verder. In München duurt dat drie jaar."

Amsterdam is ingedut en vastgeroest, dat geluid is ook in de stad zelf te horen. Te veel organisaties – Uitburo, ATCB, Koninklijke Horeca, Amsterdam Partners – draaien om elkaar heen, worden beheerst door een oude garde en zijn er na maanden zoeken niet in geslaagd een gezamenlijke *chief marketing officer* aan te stellen, wat vorig jaar zo'n beetje de belangrijkste doelstelling was.

Peeters: "In Amsterdam lijkt het wel of de boel wordt afgeschermd. Een oudere groep van wijze mannen moet je mengen met jonge honden, maar ze houden het onder elkaar. Om te bewegen moet je doorstromen. Rond 2000 was Marcel van Aelst (directeur Okura, red.) een heel agressieve jongen, nu vernieem ik weinig meer van hem."

"Er is geen enkele samenhang in het naar buiten brengen van een imago. Al die clubs hebben een eigen website, waarop ze niet eens naar elkaar doorverwijzen. Een helder marketingplan voor de komende jaren ontbreekt. Ja, je hebt de Giro en Sail, waarover ik in België en Duitsland trouwens nog niks gehoord heb, maar dat is niet strategisch, het zijn incidenten. Wat zie ontstaan. De beoogde be-

‘De Giro een succes? Ze verzinnen maar wat’

Maurice Jansen is directeur van het Crowne Plaza Hotel op Schiphol en manager Benelux bij Westbridge Europe; Joep Peeters is zijn baas. Jansen zegt: "Ik heb wel eens een ledenvergadering van het ATCB bijgewoond en tegen mijn collega's gezegd: als deze organisatie onze eigen sales-mensen zouden zijn, waren ze allang ontslagen. Er zijn wat wisselingen in het bestuur geweest, maar deze organisatie toont totaal geen daadkracht, er is geen enkel plan voor de langere termijn. Het is altijd ad hoc, te laat, achteraf, niet gefocust en metingen doen ze niet. Allerlei zaken die je in je eigen hotel nimmer zou accepteren. Het is een vriendenclub, geen businessclub. Dat ze geen *chief marketing officer* kunnen vinden, dat is toch ongeloo-

lijk? Een wereldjob."

"Nu zeggen ze dat de Giro zo'n ongeloflijk succes is geweest. Nou, de vier- en vijfsterrenhotels hebben er niets aan gehad. Ze verzinnen maar wat. Weet je wat veelzeggend is? De kermis in Best in Brabant trekt meer bezoekers dan elk evenement in Amsterdam. Waarom schrijft de gemeente geen *pitch* uit onder drie grote reclamebureaus voor een goede campagne voor de stad? Geld is het probleem niet; als er een goed plan ligt, komt dat geld er wel. Het probleem met het ATCB is: ze zijn nooit uitgedaagd en nooit ergens op afgerekend. Het is altijd te vrijblijvend geweest. Nu de markt is ingezakt, vallen ze door de mand: ze genereren helemaal niks. Mij overtuigen ze totaal niet."

Joep Peeters

Amsterdam wil zijn weet niet mand."

Het openbaar vervoer is volgens Peeters blijven steken, zo niet in de ondergrondse blubber, dan wel op de tekentafels. "Terwijl andere steden daarin voorwaarts zijn gegaan. En nu wordt in het *red light district* en de coffeeshops gesneden. Vergis je niet in wat de aantrekkingskracht daarvan op de zakelijke markt is: hé, daar is iets te beleven. Nu ontstaat er een braaf imago, de Wallen en de coffeeshops zijn nadrukkelijk uit de marketing ge-

haald. Een alternatief was kunst, maar die is ook weggefallen, althans: is niet of nauwelijks toegankelijk. Dat het taxi-probleem nog altijd bestaat is echt ongeloflijk. Elke buitenlander die ik spreek kent het probleem."

"Amsterdam moet dringend iets nieuws vinden om zich te profileren. Waarom zou je naar Amster-

‘Vergis je niet in wat de aantrekkingskracht van de Wallen is’

dam gaan? Die vraag laat zich eigenlijk niet beantwoorden. Als ik congresorganisator ben en ik moet 25.000 man, of zelfs maar 15.000 man, naar de stad halen, hoe verkoop ik dat dan? Dan heb je toch nauwelijks argumenten? Amsterdam Wereldstad loopt hard achteruit. Ik kom Rotterdam regelmatig tegen in de pers met aparte dingen. *Amsterdam has it? Rotterdam does it!* De vraag is: waar is de strategische visie, waar bied je dat aan, en wie heeft daar de leiding. En alstublieft niet clubje 1, 2 of 3."

Naarom zou je hotels in Amsterdam willen

hebben als de straten opgebroken zijn en de belangrijkste trekpleisters gesloten?

FOTO FLORIS LOK

Het is natuurlijk niet zonder eigenbelang dat hij naar buiten treedt met dit verhaal, ook al is zijn betrokkenheid bij de stad nog altijd groot. "We hebben in 2006 tegen mekaar gezegd: Parijs en Amsterdam worden onze hot cities. We hadden toen twee hotels in Parijs, nu acht, en we hadden twee hotels in Amsterdam, nu nog steeds. En de waarde van die twee hotels is met zo'n twaalf procent gedaald. Komt dat ooit nog weer goed? Niet op deze manier. Wij willen natuurlijk rendement halen, maar we

twijfelen werkelijk enorm over de kansen in Amsterdam."

"Park Plaza op Schiphol is ons een paar keer aangeboden, maar we hebben het niet gedaan. We zagen potentieel in Amsterdam, maar dat is in rook opgegaan en er ligt niets tastbaars dat hoop geeft voor de toekomst. Met onze eigen positie heeft dat weinig te maken, die is florissant genoeg. We hebben eind mei nog acht Hiltons gekocht in Europa, wij zijn tot heel veel in staat. Maar we gaan op deze Amsterdamse markt niet gokken."

'Meneer Peeters is niet goed geïnformeerd'

Stefan Diender, algemeen directeur van het Amsterdam Toerisme & Congres Bureau, wil niet inhoudelijk reageren, omdat dat volgens hem altijd als 'defensief' wordt uitgelegd. Maar na lezing van het interview met Joep Peeters laat hij weten:

"De heer Peeters heeft op veel punten van zeer verschillende aard forse kritische opmerkingen, en op sommige punten deel ik ook zeker zijn mening.

Duidelijk is echter wel dat hij over een aantal zaken niet goed is geïnformeerd en dat kunnen wij als Amsterdam onszelf ook aantrekken. Wellicht heeft het ermee te maken dat de heer Peeters slechts een aantal malen per jaar in Amsterdam is. Ik nodig hem graag uit voor een goed gesprek, waarin de laatste ontwikkelingen in Amsterdam op veel van zijn kritische punten kunnen worden toegelicht."

Shared Space is ook: burgers vertrouwen

Drachten - In het Adverium in Drachten is gisteren het Shared Space Institute (SSI) geopend. Op dit kenniscentrum wordt het concept dat we vooral kennen van de regelvrije verkeerszones, veel breder uitgewerkt. „Het komt neer op geloven in mensen.”

Door **Erik Betten**

Wie tien jaar geleden het begrip *Shared Space* gebruikte, kreeg een vragende blik terug. Inmiddels zijn we in Fryslân een stukje verder „dankzij het zendingswerk van Hans Monderman”, legde directeur Wiebe Wieling van het SSI uit bij de opening van het instituut. Op tachtig punten in de provincie is dit concept al toegepast. Er liggen meer projecten op advies te wachten.

„Maar het is veel meer dan alleen een verkeersoplossing”, aldus Wieling.

„Mensen denken aan de wegen waar geen verkeersborden meer staan, maar dat is maar een onderdeel. Het is een visie op het welzijn van de mensen die in de openbare ruimte leven. Het is het idee dat de mensen die daar wonen, werken, spelen, vanaf het begin betrokken worden bij de inrichting. Het laat ze daar zelf verantwoordelijkheid voor nemen.”

Rijd een stukje met de auto door Shared Space-gebied en je snapt het meteen. In plaats van blind langs

fietsers en voetgangers te rijden, omdat er toch stoplichten en borden staan, let je daar wél op elk individu. Waar gaat iemand heen? Wat wil de ander? Het is geven en nemen. Uit de cijfers blijkt dat het werkt. „Auto’s rijden er gemiddeld 9 kilometer per uur langzamer, dat is 20 procent. De ongevallencijfers wisselen per locatie. In de meeste gevallen liggen ze lager, maar op sommige plekken ook hoger”, legde Wendy Haans van de provincie Fryslân uit. Een van de bezigheden van het nieuwe SSI zal het ontwikkelen van een goede meetmethode zijn. „Niet alleen de cijfers, ook de gedragsverandering willen we in kaart brengen”, zegt Wieling daarover.

Gast spreker van de dag was oud-minister Pieter Winsemius, tegenwoordig lid van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. Hij ziet Shared Space als een voor-

beeld van wat hij ‘tegenbinding’ noemt. „Het zijn de informele spelregels in de samenleving. Hoe lopen we in een drukke stationshal door elkaar heen, bijvoorbeeld? Dat gaat vrijwel altijd vlekkeloos.” Volgens Winsemius gaat dit principe op veel meer terreinen op, zoals in de economie of de politiek. Maar er bestaat groot wantrouwen onder bestuurders om er beleid op te bouwen. „Liever risicobeheer dan kwaliteitsbeheer”, noemde wethouder Ketelaar van Smallingerland dat even eerder nog.

Niet alleen de burger moet dus leren om de ander te vertrouwen in het verkeer, de overheid moet ook de burger ruimte laten, stelde Winsemius. „Als je mensen te veel helpt, stoppen ze met nadenken. Als je gelooft in mensen, moet je ze dus niet helpen. Maar er wel zijn als je nodig bent.”

Betreden op eigen risico

Amsterdam wil zich ontwikkelen tot een creatieve metropool. Een stad die werkt als een magneet op kunstenaars, toeristen en ondernemers in de culturele sector. Toch heeft Amsterdam nog niet de internationale aantrekkingskracht waar het van droomt. Één van de oorzaken is dat risico en spanning in politiek Amsterdam geen positieve woorden meer zijn, maar gevaarlijke woorden.

Van oudsher is Amsterdam een vrijhaven geweest voor creatieve geesten. Deze reputatie gaat nu verloren in een woud van regelgeving. Culturele vrijplaatsen zoals de Graansilo en Vrieshuis Amerika zijn verdwenen. Dat maakt de stad eenzijdig. Nu ook de bestaande culturele vrijhavens worden bedreigd door het landelijk kraakverbod is het hoog tijd voor een andere houding van de beleidsmakers in Amsterdam.

De gemeentelijke vrijplaatsen (broedplaatsen) zijn een goed initiatief, maar worden bevolkt door initiatieven die beheersbaar zijn voor ambtenaren en politiek. Het mag spannend en creatief zijn, maar niet té spannend en té creatief. Onafhankelijke culturele initiatieven kunnen nauwelijks voortbestaan. Zo is de varende cultuurtempel de Stubnitz, de boot van de 100 subculturen bijvoorbeeld aan de ketting gelegd. Middels een controle die aan het DDR-verleden van de boot herinnert doordat er een tiental *undercover*agenten werd ingezet, konden politie en de stadsdeelvoorzitter van Noord vaststellen dat er een bezoeker was die drugs gebruikte. Moeten we straks de Melkweg en Paradiso ook sluiten? Indien culturele plekken zo eenvoudig gesloten kunnen worden, blijft er niets over van de ontmoetingsplaatsen die zo belangrijk zijn voor een creatieve stad. In 2007 werd het succesvolle en innovatieve Robodock festival gesloten. Dit internationale festival wist 400 kunstenaars en 18000 bezoekers te trekken, maar doordat er asbest in de loods van het festival werd aangetroffen, kon het festival niet doorgaan. Waarom mochten bezoekers niet zelf kiezen of ze een hal met relatief ongevaarlijke, vastzittende asbestplaten, waar ze toch al jaren kwamen, wilden betreden? Waarom zoekt de stad niet mee naar een alternatieve locatie? Tot slot het creatieve, gratis toegankelijke en niet-gesubsidieerde festival Damoclash. Dat kan ternauwernood voortbestaan omdat de kosten voor de voorschriften rondom brandveiligheid en andere festivalvergunningen voor de organisatie een financiële molensteen zijn.

Voor dergelijke vernieuwende initiatieven die het culturele leven in Amsterdam verrijken, worden meer drempels opgeworpen dan ruimte geboden. Velen die op zoek zijn naar de innovatiegrenzen van muziek, kunst, technologie en samenleven, kiezen nu voor andere Europese steden, Berlijn bijvoorbeeld.

Het kan anders. Door de verkrampte houding ten opzichte van risico's los te laten. Door de trend van vertrutting te keren. De trend die ieder initiatief langs een meetlat van aangeharkte en bange normen legt. Dat kan alleen als ambtenaren en politiek meer risico's durven te nemen. Net als op ijsbanen en zwarte skipistes zou het motto vaker moeten zijn: "Betreden op eigen risico". Geef volwassen Amsterdammers zelf de keuze of zij bepaalde risico's willen lopen. En er is nog genoeg ruimte om te experimenteren in Amsterdam. Aan de westkant van de stad staan duizenden vierkante meters kantoorruimte leeg die tijdelijk ingericht kunnen worden als atelier voor beeldende kunstenaars, als dansstudio of als bureau voor jonge architecten. De Westelijke IJ-oever en haven vormen een vrijwel onontgonnen terrein vol mogelijkheden om te experimenteren. Hier zijn weinig hoogte- en geluidbeperkingen

en daarmee gunstige condities voor een creatieve vrijhaven. De ruimte binnen het havengebied die momenteel niet wordt gebruikt, heeft bijna dezelfde oppervlakte als het gehele centrum. Hier kunnen festivals en theatervoorstellingen plaatsvinden, tijdelijke werkplaatsen voor grote installaties worden ingericht en kunnen muzikanten een plek krijgen.

Beleidsmakers moeten werk maken van de mogelijkheden om deze tijdelijk vrije ruimte te benutten voor het cultureel potentieel. Dit kan als er een strategie van tijdelijkheid en mobiliteit wordt aangenomen en risico's niet worden geschuwd. Daarmee geeft de stad de ruimte aan initiatieven van talentvolle mensen die bereid zijn om te leven met de onzekerheid van tijdelijke ruimtes. Wat hiervoor nodig is, is soms een versoepeling van bestemmingsplannen en vergunningen voor tijdelijk gebruik. Maar bovenal vraagt het een verandering van *mindset*: een *mindset* die zich richt op mogelijkheden in plaats van op beperkingen. Amsterdamse beleidsmakers en politici van de toekomst moeten zich zo'n flexibele *mindset* aanmeten, als zij daadwerkelijk onderdeel willen uitmaken van een creatieve metropool met internationale allure.

Erik Rietveld
Ronald Rietveld
Tamira Combrink
Rik Winsemius
Femke Kaulingfreks